

المنهج لمريد العمرة والحج

د عمرې او حج اراده کوونکي لارښود
د محمد بن صالح العثيمين په قلم

د " عمرې او حج اراده کوونکي لپاره لارښود " کتاب د
شيخ محمد بن صالح العثيمين يو بشپړ او معتبر لارښود دی
چې هر مسلمان ته د حج او عمرې د مراسمو په اداء کولو کې
مرسته کوي. دغه کتاب د سفر آداب، د احرام احکام، او د
حاجي او معتمر د وظایفو په اړه په تفصیل سره بحث کوي،
چې سرچینه یې قران کریم او سنت نبوي ده، همدارنګه دا
کتاب د حج میقاتونه د مراسم ډولونه، او د مسافر د لمونځ
احکام په جزئیات سره بیانوي، او د حج او عمرې د هر رکن
د سم ترسره کولو څرنگوالی تشریح کوي، د هغه څه سره سم
چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه روایت شوي دي.

د عمرې او حج ادا کوونکي لپاره لارښود د فضيلة الشيخ علامة

محمد بن صالح العثيمين په قلم

الله دې هغه، د هغه مور او پلار او ټولو مسلمانانو ته بخښنه
وکړي.

سريزه

الحمد لله نحمده ونستعينه، ونستغفره ونتوب إليه، ونعوذ بالله
من شرور أنفسنا، ومن سيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل
له، ومن يضلل فلا هادي له، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا
شريك له، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله صلى الله عليه وعلى

آله وأصحابه ومن تبعهم بإحسانٍ إلى يوم الدين وسلم تسليماً،
أما بعد:

حج د غوره عبادتونو او د اطاعت تر ټولو مهم عمل دی؛
ځکه چې دا د اسلام له ارکانو څخه یو رکن دی چې الله تعالی
پرې محمد ﷺ راېږلی، او د بنده دین پرې سمېدلی شي.

او هېڅ کله یو عبادت الله تعالی ته د نږدې کېدو لاره نه شي
جوړېدی او نه هم منل کېږي مګر په دوو شیانو باندې:

لومړی: الله عزوجل سره اخلاص؛ دا چې نیت یې د الله
رضا او آخرت وي، نه د ځان بنودنې او شهرت لپاره.

دویم: د رسول الله صلی الله علیه وسلم پیروي په قول او
عمل کې؛ او د نبی ﷺ پیروي تحقق نه مومي، مګر د هغه د
سنت په پېژندلو سره؛ نو له همدې امله څوک چې د هغه صلی
الله علیه وسلم پیروي تر لاسه کول غواړي، اړینه ده چې د هغه
ﷺ سنتو باندې ځان پوه کړي؛ په دې توګه چې له اهل علم
څخه یې واخلې؛ یا د لیک له لارې یا شفاهي (وینا) له لارې.
او اهل علم چې د نبی ﷺ وارثان او د هغه امت لپاره خلیفه ګان
دي، اړین ده چې خپل عبادتونه، اخلاق او معاملات د خپل
نبی ﷺ د سنتو پر بنسټ تطبیق کړي، او امت ته یې ورسوي
او هغوی ته بلنه ورکړي؛ ترڅو د نبی ﷺ میراث (علم، عمل،
تبلیغ او دعوت) په سمه توګه تحقق ومومي، او د هغو ګټمنو
کسانو څخه جوړ شي چې ایمان یې راوړی او نېک عملونه
یې کړي دي، او حق او صبر باندې یې توصیه کړی وي.

دا د حج او عمرې د مراسمو لنډیز دی، په دې کې ما هغه
څه تعقیب کړي چې د قرآن او سنت له متنونو څخه ماته

معلومات شته، له الله تعالى څخه هيله لرم چې دا عمل يوازې د خپل رضا لپاره وگرځوي، او د هغه د بندگانو لپاره گټور وي.

ليکوال

د سفر اداب

څوک چې د حج يا د نورو عبادتونو لپاره سفر کوي، اړينه ده چې په ټولو حالاتو کې الله تعالى ته د نږدې کېدو نيت ولري؛ ترڅو د هغه اقوال او کړنې او لگښتونه الله تعالى ته د نږدې کېدو سبب وگرځي.

«إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْ أَمْرِهِ مَا نَوَى».

«بي شکه صحت د عملونو په نيتونو پورې دی او هر انسان ته به هغه څه حاصل شي چې نيت يې کړی وي»¹.

هغه بايد د بنو اخلاقو خاوند وي، لکه سخاوت، زغم او زړورتيا، او له خپلو ملگرو سره خوشحاله وي، له هغوی سره مالي او بدني مرسته وکړي، او هغوی ته خوښي او خوشحالي ور وبخښي، سر بېره د هغو عبادتونو چې الله پاک هغه باندې فرض کړي دي او له حرام شويو شيانو څخه ډډه وکړي.

1 بخاري په کتاب بدء الوحي، باب كيف كان بدء الوحي إلى رسول الله ﷺ، شمېره (1)، او مسلم په کتاب الإمارة، د رسول الله ﷺ د دې قول په باب کې: «إنما الأعمال بالنية» او دا چې په دې کې غزاګانې او نور اعمال هم شاملېږي، شمېره (1907)، د عمر بن الخطاب رضي الله عنه له حديث څخه.

همدارنگه اړينه ده چې له ځانه سره د اړتيا څخه ډېر لگښت او د سفر توښه ولري، د هغو ناڅاپي اړتياوو د پوره کولو لپاره.

همدارنگه اړينه ده چې د سفر په وخت او د سفر په جريان کې هغه دعاگانې ولولي چې د نبی ﷺ څخه ثابتې دي، چې هغو څخه يوه دا ده:

1- کله چې خپله پښه د سوارۍ پر سر کېږدي، بايد ووايي: «بسم الله». او کله چې پرې مستقر شي، اړينه ده چې د الله تعالی نعمت په ياد راولي چې څنگه يې بندگانو لپاره مختلفې سورۍ اسانه گرځولي دي، او بيا دې ووايي:

«اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، (سُبْحَنَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ)، اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوَى، وَمِنَ الْعَمَلِ مَا تَرْضَى، اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا هَذَا، وَاطْوِ عَنَّا بُعْدَهُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ، وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعَثَاءِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمُنْظَرِ وَسُوءِ الْمُنْقَلَبِ فِي الْمَالِ وَالْأَهْلِ».

"الله لوی دی، الله لوی دی، الله لوی دی. پاکی ده هغه ذات لره چې زمونږ لپاره يې دا (سورۍ) تابع کړې ده او مونږ د هغه مهاروونکي نه يو. او بېشکه مونږ خاص خپل رب ته خامخا بېرته ورتلونکي يو. يا الله په دې سفر کې ستا نه د نيکيو او تقوا غوښتنه کوو او هغه عمل چې ستا خوښ وي، يا الله مونږ ته دغه سفر آسانه کړي، او د دې سفر اوږدوالی له مونږ څخه لرې کړي، اې الله ته په سفر کې ملگری يې او په کور

کی سرپرست یې، ای الله زه تاته پناه وړم د سفر له سختیو، او د ناوړه منظرو، او په مال او اهل کی د بد او بښتون څخه»¹.

2- کله چې لوړ ځای ته پورته کېږي تکبیر، او کله چې ټیټ ځای ته ښکته کېږي تسبیح دې ووايي².

3- کله چې کوم ځای کې استراحت یا میشت لپاره ښکته کېږي باید ووايي:

«أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ».

(د الله په بشپړو کلمو سره پناه نیسم د هر هغه شی له شر څخه چې هغه پیدا کړي)³. ځکه کله چې څوک دا دعا ووايي، هېڅ شی به ورته زیان ونه رسوي تر هغه چې له دې ځای څخه ولاړ شي چې دا دعا یې پکې ویلې ده.

د ښځې سفر

د یوې ښځې لپاره روا نه ده چې د حج یا بل څه لپاره سفر وکړي مگر د یو محرم سره، که سفر اوږد وي یا لنډ، که له ښځو سره وي یا نه وي، او که ځوانه وي یا زړه؛ د نبی ﷺ د عموم وینا له مخې:

1 مسلم په کتاب الحج، باب ما یقول إذا ركب إلى سفر الحج وغيره، شمېره (1342) کې د ابن عمر رضي الله عنهما له حدیث څخه روایت کړی.

2 بخاري په کتاب الجهاد والسير، باب التسييح إذا هبط وادياً، شمېره (2993)، د جابر رضي الله عنه له حدیث څخه روایت کړی دی.

3 مسلم په کتاب الذکر والدعاء والتوبة والاستغفار، باب في التعوذ من سوء القضاء ودرك الشقاء وغيره، شمېره (2708) د خولة بنت حكيم رضي الله عنها له حدیث څخه.

«لَا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ».

"بنځه دې سفر نه کوي مگر له محرم سره"¹.

د محرم پرته د بنځې د سفر کولو د ممنوعیت حکمت دا دی چې بنځه د عقل او د ځان څخه دفاع کولو کې کمزورې ده، او د نارینه وو لپاره د طمعي او هدف ځای دی، نو ممکن هغه دوکه شي یا مجبوره کړای شي، یا ممکن هغه په دیندارۍ کې کمزورې وي، نو ممکن خپلو خواهشاتو او شهوتونو ته تسلیمه شي، او په دې سره د هغو کسانو لپاره هدف شي چې دوی یې غواړي، او محرم د هغې ساتنه کوي، د هغې عزت ساتي، او د هغې دفاع کوي؛ له همدې امله، دا اړینه ده چې محرم باید عاقل او بالغ وي؛ نو ماشوم یا نابالغ چې لا بلوغ ته نه دی رسیدلی یا هغه څوک چې عاقل نه وي کافي نه دی.

محرم د بنځې خاوند، او هر هغه څوک چې د قرابت، رضاعت (شیدو ورکولو) یا نکاح له امله د تل لپاره حرام شوي وي، نو د خپلولی له امله محارم اوه دي:

۱- پلرونه او نیکونه، مهمه نه ده چې څومره پورته ځي، که د مور یا پلار له اړخه وي.

۲- زامن او د زامنو زامن، او د لونو زامن، (او د هغوی اولاده).

¹ بخاري په کتاب جزاء الصيد، باب حج النساء، شمېره (1862)، او مسلم: په کتاب الحج، باب سفر المرأة مع محرم إلى حج وغيره، شمېره (1341)، د ابن عباس رضي الله عنهما له حديث څخه روايت کړي دي.

۳ - ورونه، که سکه وي، يا ناسکه، او يا د مور يا پلار څخه وي.

۴ - دورونو زامن، که د سکه ورونو زامن وي، يا د ناسکه ورونو زامن وي، او يا د مور يا پلار له طرفه وي.

۵ - خوريونه، که سکه خوريونه وي يا ناسکه (د مور يا پلار له اړخه).

۶ - ترونه، که سکه ترونه وي يا ناسکه (د مور يا پلار له اړخه).

۷ - ماماگان، که سکه ماماگان وي يا ناسکه (او يا د مور يا پلار له اړخه).

او رضاعي (د شيدو ورکولو له لارې) محارم د قرابت د محارمو په څېر دي، لکه څنگه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي:

«يَحْرُمُ مِنَ الرِّضَاعِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ».

«د رضاعت (شيدې ورکولو) له لارې هغه محرميت را منځته کېږي کوم چې د نسب له لارې را منځته کېږي»¹.

د خسرو لى (مصاهري) محرميت:

۱- د بنځې د خاوند زامن، د هغه د زامنو زامن، او د هغه د لورگانو زامن، او داسې نور، که دوى د مخکني بنځې څخه وي، يا د هغې سره وي، او يا د هغې څخه وروسته وي.

1 بخاري په کتاب الشهادات، باب الشهادة على الأنساب، شمېره (2645)، او مسلم په کتاب الرضاع، باب تحريم ابنة الأخ من الرضاعة، شمېره (1447) کې د ابن عباس رضي الله عنهما د حديث څخه روايت کړي دي.

۲- د بنځې د خاوند پلرونه او نیکونه، مهمه نه ده چې څومره پورته ځي، حتی که دوی د پلار له خوا وي یا د مور له خوا وي.

۳- د لونیو خاوندان، د زامنو د لونیو خاوندان، د لونیو د لونیو خاوندان، مهمه نه ده چې څومره بنکته وي.

دا درې واړه یوازې د واده د تړون له مخې محرمیت ثابتېږي، حتی که هغه د مرگ، طلاق یا فسخ له لارې له هغې څخه جلا شي، د دوی لپاره محرمیت پاتې کېږي.

۴- د میندو خاوندان، او د اناگانو خاوندان، مهمه نه ده چې څومره پورته ځي، خو دا خاوندان د خپلو مېرمنو د لونیو، یا د دوی د مېرمنو د زامنو د لونیو، یا د دوی د مېرمنو د لونیو لونیو لپاره محرم نه دي تر هغه چې د دې مېرمنو سره جماع ونه کړي، که جماع وشي، خاوند خپلې مېرمنې د لونیو محرم جوړېږي چې له هغه څخه مخکې خاوند څخه وي یا د هغه څخه وروسته د خاوند څخه وي، او د هغې د زامنو لونیو او د هغې د لونیو لونیو محرم جوړېږي، حتی که هغې ته وروسته طلاق ورکړي، خو که خپلې بنځې سره واده وکړي او بیا د جماع څخه مخکې هغې ته طلاق ورکړي، نو هغه د هغې د لونیو او د هغې د زامنو لونیو محرم نه شمېرل کېږي.

د مسافر لمونځ

د اسلام دین د اسانتیا او سادګۍ دین دی، په هغه کې هېڅ ډول تنګون او مشقت نشته، او هر کله چې سختي وي، الله تعالی د اسانتیا دروازي پرانیزي؛ الله تعالی فرمایلي دي:

(...هُوَ أَجْتَبَلَكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ...)
 (...هماغه تاسو (خپل کار ته) غوره کړي یاست، او په
 دین کې یې پر تاسو څه تنګون نه دی راوستی...) [الحج:78].
 او پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلي:
 «الدِّينُ يُسْرٌ».

«دین اسانتیا ده»¹. او علماء وايي: "سختي اسانتیا راولي".
 څرنگه چې سفر کې اکثراً ستونزې وي، نو د هغې احکام
 اسانه شوي دي؛ د دې اسانتیاو له جملې څخه:

۱- د مسافر لپاره د تیمم جواز که چېرې اوبه ونه مومي، یا
 یوازې د خوراک او څښاک لپاره اوبه ولري، نو د تیمم کولو
 اجازه لري، خو که فکر کوي چې د ټاکل شوي وخت له تېرېدو
 مخکې به اوبو ته ورسیري، نو غوره ده چې لمونځ وځنډوي
 تر هغه چې اوبو ته ورسیري؛ او هغې باندې طهارت وکړي.

۲- مسافر لپاره جواز لري چې څلور رکعتي لمونځ لند
 کړي، له خپل ښار څخه د وتلو تر بېرته راستنېدو پورې دې
 دوه رکعته کوي، اگر که موده اوږده هم شي؛ د هغه څه پر
 بنسټ چې په صحیح البخاري کې د ابن عباس رضی الله عنهما
 په روایت کې ثابت شوي دي:

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقَامَ بِمَكَّةَ عَامَ الْفَتْحِ تِسْعَةَ عَشَرَ
 يَوْمًا يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ».

¹ بخاري په کتاب الإيمان، باب الدین یسر، شمېره (39)، د ابو هريرة رضي
 الله عنه له حدیث څخه روایت کړی دی.

"پیغمبر صلی الله علیه وسلم، د فتحی په کال کې نولس ورځې په مکه کې پاتې شو، دوه رکعت له مونځ یې کاوه"¹ او نبی صلی الله علیه وسلم تبوک کې شل ورځې پاتې شو او لمونځ یې لند کاوه².

خو که چېرې یو مسافر د هغه امام تر شا لمونځ کوي چې څلور رکعت له مونځ کوي، نو هغه دې د امام پیروي له مخې باید څلور رکعت له مونځ وکړي، که هغه د لمانځه له پیل څخه د امام سره یوځای شوی وي یا د لمانځه په جریان کې، نو کله چې امام سلام وگرځوي، هغه باید خپل څلور رکعت له مونځ بشپړ کړي؛ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې وینا له مخې:

«إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَلَا تَخْتَلِفُوا عَلَيْهِ».

"امام د دې لپاره ټاکل شوی دی چې پیروي یې وشي، نو له هغه سره اختلاف مه کوئ"³. او د هغه عمومي وینا:

«فَمَا أَدْرَاكُمْ فَصَلُّوا، وَمَا فَاَنْكُمْ فَأَيُّمُوا».

1 بخاري په أبواب تقصير الصلاة، باب ما جاء في التقصير وكم يقيم حتى يقصر، شمېره (1080)، د ابن عباس رضي الله عنهما د حديث څخه روايت كړی دی.

2 ابو داود په تفريع صلاة السفر، باب إذا أقام بأرض العدو يقصر، په (1235)، د جابر رضي الله عنه له حديث نقل كړی دی.

3 بخاري په كتاب الأذان، باب إنما جعل الإمام ليؤتم به، شمېره (689)، او مسلم په كتاب الصلاة، باب ائتمام المأموم بالإمام، شمېره (411)، د انس رضي الله عنه له حديث څخه نقل كړي دي.

"نو کوم رکعتونه مو چي لاندې کړي، هغه ترسره کړئ، او کوم رکعتونه مو چي له لاسه ورکړي، بشپړ يې کړئ"¹ له ابن عباس رضی الله عنهما څخه پوښتنه وشوه: ولې کله چې مسافر یوازې وي دوه رکعت له مونځ کوي او په مقيم پسې څلور رکعت له مونځ کوي؟ هغه وويل: "دا سنت دی"². "کله چې ابن عمر رضی الله عنهما له هغوی سره لمونځ کاوه، نو څلور رکعت به يې کول، او کله چې به يې یوازې لمونځ کاوه، نو دوه رکعت به يې کول، يعني: په سفر کې"³.

۳- مسافر لپاره د ماسپښين او مازديگر لمونځونه، او د ماښام او ماخوستن لمونځونه يو ځای کول روا دي، که چېرې دې کار ته اړتيا ولري، لکه: کله چې د سفر په جريان کې وي هغه لپاره غوره ده چې هغه څه دې وکړي چې ورته اسانه وي، يا دې جمع تقديم وکړي يا جمع تاخير.

خو که چېرې مسافر د لمونځ يو ځای کولو ته اړتيا ونلري، نو غوره ده چې يو ځای يې نه کړي، خو که چېرې يې يو ځای کړي، نو کومه ستونزه نشته، بيلگه يې: که هغه په يوه ځای کې هستوگنه کوي او نه غواړي چې د دويم لمونځ د وخت د داخلېدو څخه مخکې لاړ شي، نو په دې صورت کې بايد هر

1 بخاري په کتاب الأذان، باب لا یسعی إلى الصلاة وليأت بالصلاة والوقار، شمېره (636)، او مسلم په کتاب المساجد ومواضع الصلاة، باب استحباب إتيان الصلاة بوقار وسكينة والنهي عن إتيانها سعيًا، شمېره (602)، د ابو هريرة رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړي دي.

2 امام أحمد (1/ 216) نقل کړی دی.

3 مسلم په کتاب صلاة المسافرين وقصرها، باب قصر الصلاة بمنى، شمېره (694) کې نقل کړی دی.

فرض لمونځ په خپل وخت سره ادا کړي، ځکه چې د لمونځ
يو ځای کولو ته اړتیا نه لیدل کېږي.

میقاتونه

میقاتونه: هغه ځایونه دي چې نبي صلی الله علیه وسلم د حج
او عمرې لپاره د احرام تړلو لپاره ټاکلي دي، او میقاتونه پنځه
دي:

لومړی: ذو الحلیفه: چې د (ابیار علي) په نامه یادېږي، او
ځیني خلک یې (الحساء) هم بولي، د دې او مکې تر منځ نږدې
لس مرحلې دي، او دا د مدینې د اوسیدونکو میقات دی، او
هغه خلک چې له دې ځایه تېرېږي.

دویم: الجحفه: دا یو پخوانی کلی دی چې د دې او مکې
تر منځ نږدې پنځه مرحلې دي، اوس دا کلی ویجاړ شوی دی،
نو خلک یې پر ځای د (رابع) څخه احرام تړي، او دا د شام د
اوسیدونکو میقات دی، او هغه خلک چې له دې ځایه تېرېږي.

درېم: یلملم - په تهامه کې یو غریو ځای دی، د دې او
مکې تر منځ نږدې دوه مرحلې دي، او دا د یمن د اوسیدونکو
او د هغو خلکو لپاره میقات دی چې له دې لارې تېرېږي.

څلورم: قرن المنازل: چې (السیل) هم ورته وايي، د دې او
مکې تر منځ نږدې دوه مرحلې دي، او دا د نجد اوسیدونکو او
هغو خلکو لپاره میقات دی چې له دې لارې تېرېږي.

پنځم: ذات عرق -چې الضريبه هم ورته وايي-، د دې او مکي ترمنځ نږدې دوه مرحلې دي، د عراق د اوسيدونکو او هغو خلکو لپاره ميقات دی چې له دې لارې تېرېږي.

څوک چې له دې ميقاتونو څخه مکي ته نږدې وي، هغه له خپل ځای څخه احرام تړي، حتی د مکي خلک هم له حرم څخه احرام تړي، دا هغه مهال چې دوی د حج لپاره احرام تړي، مګر که د عمرې لپاره احرام تړي نو بايد له (حل) څخه احرام وتړل شي؛ د رسول الله ﷺ د دې وينا پر اساس چې عبدالرحمن بن ابی بکر ته يې وفرمايل:

«اَخْرُجْ بِأَخْنِكَ -يَعْنِي عَائِشَةَ- مِنْ الْحَرَمِ، فَلْتَهْلَ بِعُمْرَةٍ».

"خپلې خور - يعنې: عائشې رضي الله عنها- سره له حرم څخه د باندې لار شه، ترڅو د عمرې لپاره له هغه ځايه احرام وکړي".¹

او څوک چې د دې ميقاتونو په بني يا چپ اړخ کې وي، نو هغه دې هغه وخت احرام وتړي کله چې تر ټولو نږدې ميقات برابري ته ورسېږي، او څوک چې په الوتکه کې وي، هغه دې هغه وخت احرام وتړي کله چې هغه د پاسه د ميقات برابري ته ورسېږي، نو د ميقات برابري ته د رسېدو څخه مخکې بايد د احرام جامې چمتو کړي او واغوندي، او کله چې

¹ بخاري په کتاب الحج، باب قول الله تعالى: (الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ) [البقرة: 197]، شمېره (1560)، او مسلم په کتاب الحج، باب بيان وجوه الإحرام، وأنه يجوز إفراد الحج والتمتع والقران، وجواز إدخال الحج على العمرة، ومتى يحل القارن من نسكه، شمېره (1211)، د عائشة رضي الله عنها د حديث له مخې نقل کړي دي.

د میقات برابرۍ ته ورسېږي، نو سمدلاسه دې د احرام نیت او اراده وکړي، او د ځنډولو اجازه نلري، او ځینې خلک په الوتکه کې وي او غواړي حج یا عمره وکړي، نو کله چې د میقات برابرۍ ته ورسېږي احرام نه تړي، او احرام تړل تر هغه وخته پورې ځنډوي کله چې هوايي ډگر کې بنسټه شي، او دا کار جواز نلري؛ ځکه چې دا د الله تعالی له خوا د ټاکل شویو حدودو څخه سرغړونه ده. هو، که څوک د حج یا عمرې د کولو نیت و نه لري او د میقات څخه تېر شي، خو وروسته د حج یا عمرې اراده وکړي، نو هغه باید د خپل نیت له ځای څخه احرام وتړي، په دې صورت کې هېڅ شی پرې نشته.

څوک چې د حج یا عمرې د نیت پرته له دې میقاتونو څخه تېرېږي، او غواړي چې د خپلوانو د لیدو، سوداګرۍ، زده کړې، درملنې یا بل کوم هدف لپاره مکې ته د تګ اراده لري، نو هغه باندې احرام تړل واجب نه دي، د ابن عباس رضی الله عنه د حدیث پر بنسټ چې رسول الله صلی الله علیه وسلم میقاتونه ټاکلي دي، او بیا یې وفرمایل:

«فَهُنَّ لَهُنَّ، وَلِمَنْ أَتَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِ أَهْلِهِنَّ، لِمَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ».

«دغه میقاتونه د هغو خلکو لپاره دي چې د حج او عمرې اراده ولري او پر دې میقاتونو تېرېږي او د دې منطقو اوسېدونکي نه وي»¹. دا حکم د هغه چا لپاره دی چې غواړي

1 بخاري په کتاب الحج، باب مهل أهل مكة للحج والعمرة، شمېره (1524)، او مسلم په کتاب الحج، باب مواقيت الحج والعمرة، شمېره (1181)، د ابن عباس رضي الله عنهما د حدیث څخه نقل کړي دي.

حج یا عمره وکړي، معنی یې دا ده چې هغه کسان چې نه غواړي حج یا عمره وکړي د هغوی لپاره احرام تړل اړین نه دي، د حج یا عمرې نیت د هغو کسانو لپاره واجب نه دی چې فرض حج یې کړی وي، او حج یوازې په ژوند کې یو ځل فرض دی، د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې وینا پر بنسټ:

«الْحَجُّ مَرَّةً، فَمَنْ زَادَ فَهُوَ تَطَوُّعٌ».

"حج یو ځل فرض دی، نو څوک چې ډېر وکړي، نو هغه نفل دي".¹ خو غوره ده چې ځان له نفلي عباداتو څخه محروم نه کړي؛ ترڅو اجر ترلاسه کړي؛ ځکه چې په دې وخت کې احرام تړل اسانه ده، ولله الحمد والمِنَّة.

د حج ډولونه

حج درې ډولونه لري: تمتع، افراد، او قران.

تمتع: دا چې د حج په میاشتو - یعنی د شوال د میاشت له داخلېدو وروسته- د عمرې لپاره احرام وتړي، نو کله چې مکې ته ورسېږي، نو طواف او د عمرې سعی دې وکړي، او خپل وېښتان دې وڅړي یا دې لنډ کړي، کله چې د ترویې ورځ راشي، چې د ذی الحجې اتمه ورځ ده، نو یوازې د حج لپاره دې احرام وتړي او د حج ټول اعمال دې ترسره کړي.

¹ مسلم په کتاب الحج، باب فرض الحج مرة في العمر، شمېره (1337)، او احمد (290/1) کې روایت کړی دی، او لفظ هغه دی، د ابو هريرة رضي الله عنه د حديث څخه یې نقل کړی دی.

او افراد: دې ته وايي چې يوازي د حج لپاره احرام وکړي، کله چې مکې ته ورسېږي ورته سنت دي چې لومړی د قدوم طواف او بيا ورپسې سعي وکړي، خو سر به نه خړيي او نه به يې کموي او له احرام څخه به ځان نه خلاصوي، بلکې تر هغه پورې به په احرام کې پاتې کېږي چې د اختر په ورځ د عقبې جمره وولي، او که چېرته يې د حج سعي د حج طواف نه وروسته کړه هم ستونزه نشته.

قران: چې حج او عمره سره يوځای کړي او د دواړو لپاره احرام وتړي، او يا د عمرې لپاره احرام وتړي او له طواف کولو مخکې حج ورگډ کړي، او قارن عمل د مفرد په څېر دی، مگر دا چې قارن بايد هدي (ذبح) وکړي، پداسې حال کې چې مفرد باندې هدي نشته.

د دې درې ډولونو څخه غوره تمتع دی، دا هغه څه دي چې رسول الله صلی الله عليه وسلم خپلو اصحابو ته امر کړی او هغوی يې دې ته هڅولي، حتی که چا د قران يا مفرد لپاره احرام تړلی وي، نو هغه بايد خپل احرام په عمره بدل کړي، ترڅو هغه متمتع شي، اگر که وروسته له دې هم وي چې طواف او سعي يې کړې وي؛ ځکه چې کله رسول الله صلی الله عليه وسلم د حجة الوداع په کال کې طواف او سعي وکړل، نو هغو صحابه و ته يې امر وکړ چې د هدي (ذبح) څاروی ورسره نه و، چې خپل احرام په عمره بدل کړي، خپل وېښتان دې لنډ کړي او احرام څخه دې ځان حلال کړي، او هغه صلی الله عليه وسلم وفرمايل:

«لَوْلَا أَنِّي سَقْتُ الْهَدْيَ، لَفَعَلْتُ مِثْلَ الَّذِي أَمَرْتُكُمْ بِهِ».

"که مال ه ځانه سره هډي نه وي راوړي، نو به ما هم هغه کار کړي وي چې تاسو ته مې پرې امر کړی" ¹.

ممکن چې يو کس د تمتع حج لپاره د عمرې نيت وکړي، بيا د عرفې د وقوف څخه مخکې عمره پای ته و نه شي رسولی او توان يې ونلري، په دې حالت کې، هغه حج په عمره کې داخلوي او هغه د قارن حج کوونکی جوړېږي، د دې لپاره دوه مثالونه وړاندې کوو:

لومړۍ بېلگه: يوې ښځې عمرې لپاره احرام وتړه چې د تمتع حج ورباندې ادا کړي، مگر د طواف کولو څخه مخکې حايضه شوه يا يې ماشوم وزېږاوه، او تر هغه وخته پورې پاکه نه شوه ترڅو د عرفې د درېدو وخت را ورسېده، په دې حالت کې دې په عمره کې د حج د داخلولو نيت وکړي او په دې سره به قارنه گڼله کېږي، او په خپل احرام کې دې اوسېدلو ته دوام ورکړي او هغه څه دې کوي چې حاجی يې کوي، پرته له دې چې هغه د بيت الله طواف به نه کوي او نه به د صفا او مروه ترمنځ سعی کوي تر هغه چې پاکه شي او غسل وکړي.

دويمه بېلگه: يو کس د عمرې لپاره احرام تړلی، ترڅو د تمتع حج ورباندې وکړي، مگر يو مانع ورته پېښ شو چې د عرفې ورځې څخه مخکې مکې ته ننوتلی نه شي، نو هغه بايد حج په عمره کې د داخلېدو نيت وکړي او په دې توگه قارن

¹ بخاري په کتاب الحج، باب التمتع والإقرا ن والإفراد بالحج، شمېره (1568)، او مسلم په کتاب الحج، باب بيان وجوه الإحرام، شمېره (1216)، د جابر رضي الله عنه د حديث څخه نقل کړي دي.

حج کوونکی شمېرل کېږي، نو هغه دې په احرام کې خپل حج ته دوام ورکړي او ټول هغه څه دې ترسره کړي چې حاجی یې ترسره کوي.

هغه محرم چې هغه باندې ذبح (هډي) لازمه ده

هغه محرم چې هغه باندې ذبح (هډي) لازمه ده هغه متمتع او قارن دي؛ خو مفرد باندې ذبح لازمه نه ده.

متمتع: هغه څوک دی چې د حج په میاشتو کې د عمرې په نیت احرام وتړي، یعنې: د شوال له داخلېدو وروسته او له عمرې څخه ځان حلال کړي (احرام وباسي)، بیا په هماغه کال کې د حج لپاره احرام وتړي، که چېرې د شوال میاشتې له داخلېدو وړاندې د عمرې لپاره احرام تړلی وي، نو متمتع نه گڼل کېږي او هغه باندې قرباني لازمه نه ده؛ که په مکې کې یې د رمضان روژې نیولې یانې، او په مکې کې د رمضان روژه نیول هېڅ اثر نه لري، اعتبار یوازې د عمرې د احرام په تړلو سره وي، که د شوال له داخلېدو وړاندې وي، هغه قرباني لازمه نه ده؛ که وروسته وي، نو متمتع دی او که د وجوب شرطونه پوره شي، هغه باندې قرباني لازمه ده. هغه باور چې ځینې عوام یې لري، چې د رمضان روژې لپاره اعتبار ورکول کېږي، دوی په دې باور دي چې که چېرې په مکې کې د رمضان روژه ونیول شي، هغه باندې هډی (قرباني) لازمه نه ده، او که په مکه کې د رمضان روژه ونه نیسي، نو هغه باندې هډی لازمه ده، نو دا باور ناسم دی.

قارن: هغه چا ته ويل كېږي چې د عمرې او حج لپاره يوځای احرام وتړي، يا د عمرې لپاره احرام وتړي او د عمرې د طواف څخه مخکې حج دې ورسره اضافه کړي.

متمتع او قارن باندې قرباني يوازې هغه وخت لازمه ده چې د مسجد الحرام د اوسېدونکو څخه نه وي، که د مسجد الحرام د اوسېدونکو څخه وي، نو هغوی باندې قرباني لازمه نه ده. او د مسجد الحرام اوسېدونکي: اهل الحرم او هغه څوک چې د دوی او حرم ترمنځ د سفر په اندازه فاصله نه وي، لکه اهل الشرايع او داسې نور، نو دوی باندې قرباني لازمه نه ده. خو هغه څوک چې د حرم څخه لرې وي، چې د دوی او حرم ترمنځ د سفر په اندازه فاصله وي — لکه اهل جده — نو پر هغوی باندې قرباني لازمه ده. او که چېرې د مکې اوسيدونکی وي او د علم يا بل څه لپاره بلې سيمې ته سفر کړی وي، او بېرته مکې ته د متمتع په توگه راستون شي، نو هغه باندې قرباني لازمه نه ده؛ ځکه چې اعتبار د هغه د اوسېدلو او استوگنځای لپاره ورکول کېږي، چې هغه مکه ده، مگر دا چې خپل استوگنځای ته تغير ورکړي او بل ځای ته کډه وکړي، نو په دې صورت کې کله چې د متمتع په توگه راستون شي، نو هغه باندې قرباني لازمه ده؛ ځکه په دې صورت کې هغه د مسجد الحرام د اوسېدونکو څخه نه گڼل کېږي.

د تمتع او قران حج کوونکي لپاره واجبې هدی (قرباني) يو پسه د قرباني لپاره کافي ده، يا د اوبښ اوومه برخه، يا د غوا اوومه برخه، که له دې څخه يوه هم ونه مومي، نو هغه بايد د حج په جريان کې درې ورځې او کله چې بېرته خپل کورنی

ته راشي اوه ورځي روژې دې ونيسي، او روا ده چې د تشریق په ورځو (د ذوالحجې یوولسمه، دولسمه او دیارلسمه) کې درې ورځې روژه ونيسي، او همدارنگه د هغه لپاره روا ده چې د دې ورځو څخه مخکې د عمرې له احرام تړلو وروسته هم روژې ونيسي، مگر د اختر یا په عرفه کې دې روژه نه نيسي؛ ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوو اخترونو په ورځو کې روژه نیول منع کړي دي¹، او د عرفې روژه یې په عرفه کې منع کړي دي²، دا درې ورځې روژې په پرله پسې ډول یا جلا جلا نیول جائز دي، مگر د تشریق له ورځو څخه باید وروسته ونه ځنډول شي، او پاتې اووه ورځې دې هغه مهال ونيسي کله چې خپل کورنۍ ته راستون شي؛ او کولی شي چې پاتې روژې پرله پسې یا جلا جلا ونيسي.

د هدی د ذبح کولو لپاره څلور ورځې دي: د اختر ورځ، او له هغې وروسته درې ورځې، نو چا چې له دې ورځو څخه مخکې ذبح وکړه، د هغه پسه غوښه ده او د هدي څاروی نه گڼل کېږي، ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د اختر له ورځې مخکې خپل د هدی څاروی نه دی ذبح کړی. او هدی د مراسم (حج) یوه برخه ده، رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

1 بخاري په کتاب الصوم، باب صوم يوم الفطر، شمېره (1990)، او مسلم په کتاب الصيام، باب النهي عن صوم يوم الفطر ويوم الأضحى، شمېره (1137)، د عمر له حديث څخه نقل کړی دی.

2 ابو داود په کتاب الصوم، باب في صوم يوم عرفة بعرفة، شمېره (2440)، او ابن ماجه په کتاب الصيام، باب صيام يوم عرفة، شمېره (1732)، د ابو هريرة له حديث څخه نقل کړی دی.

«خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ».

«خپل عبادتونه او د حج اعمال زما څخه واخلي»¹. او په حديث كې هغه صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي:

«كُلُّ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ ذَبْحٌ».

"د تشريق ټولې ورځې د ذبحي لپاره دي"². د تشريق ورځې د اختر څخه وروسته درې ورځې دي.

په دې شپو او ورځو كې د قرباني حلالول جائز دي، خو غوره دا ده چې د ورځ له مخې حلال شي. په منا او په مكه كې هم جواز لري، خو منا كې غوره ده. خو كه په مكه كې ذبح شي د غريبانو لپاره ډېره ګټوره ده، ځكه چې په منا كې يې ګټه محدوده وي، نو غوره ده چې هغه كار وشي چې ګټه او مصلحت په كې وي، نو په دې ترتيب سره كه څوك خپله هدی تر ديارلسمې ورځې پورې وځنډوي او په مكه كې يې ذبح كړي، نو كومه ستونزه نشته.

پوه شه چې د هدی وجوب په توان لرونكي باندې، او روژه نيول په هغه چا چې د هدی توان نه لري، په دې معنا نه ده چې بنده باندې بوج او يا د بدن لپاره پرته له ګټې څخه ستړيا وي، بلكې دا د حج د بشپړولو او كمال يوه برخه ده، او د الله تعالى د رحمت او مهرباني څخه دا ده چې خپلو بندګانو ته يې

1 مسلم په كتاب الحج، باب استحباب رمي جمره العقبة يوم النحر راكباً، وبيان قوله ﷺ: «لَتَأْخُذُوا مَنَاسِكَكُمْ»، شمېره (1297)، د جابر رضي الله عنه له حديث څخه نقل كړی دی.

2 احمد (4/ 82)، د جبير بن مطعم رضي الله عنه له حديث څخه نقل كړی.

هغه څه ټاکلي دي چې د دوی عبادت بشپړوي، او هغوی خپل رب ته نږدې کوي، اجر يې زياتوي او درجې يې لوړوي.

په دې اړه لگښت لپاره اجر ورکول کېږي، او په دې اړه هڅه کول ستايل کېږي، خو ډېری خلک دغه ګټه نه ويني، او دغه اجر په پام کې نه نيسي، نو تاسو ګورئ چې د هدی له وجوب څخه تېښته کوي، او هڅه کوي چې په هره ممکنه لاره يې پرېږدي، تر دې چې ځينې خلک د افراد حج کوي ترڅو هدی پرې لازمه نه شي، په دې توګه خپل ځانونه د تمتع حج او هدی له اجر څخه محروموي، نو دا يو ډول غفلت شمېرل کېږي چې بايد په اړه يې خبرداری ورکړل شي.

د عمرې طريقه

کله چې څوک وغواړي چې عمرې لپاره احرام وتړي، نو مشروع دا ده چې خپلې جامې دې وباسي، غسل دې وکړي لکه څرنګه چې د جنابت لپاره غسل کوي، او خپل سر او ږيره دې په غوره تیلو سره خوشبو کړي، که هغه عود وي يا بل څه، او هغه ته ضرر نه رسوي چې خوشبو د احرام له تړلو وروسته هم پاتې شي؛ ځکه چې په صحيحينو کې د عائشې رضی الله عنها حديث نقل شوی، چې هغې ويلي دي:

«كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُحْرِمَ تَطَيَّبَ بِأَطْيَبِ مَا يَجِدُ، ثُمَّ أَرَى وَبِئْسَ الْمِسْكُ فِي رَأْسِهِ وَلِحْيَتِهِ بَعْدَ ذَلِكَ».

"هرکله چې به رسول الله صلی الله علیه وسلم د احرام تړلو نیت کاوه، نو تر ټولو غوره عطر (خوشبو) به يې لګول، تر

هغه چې د مشکو ځلېدونکي اثر به يې په سر او ږيري ليدل کېده¹.

د احرام تړلو پر مهال غسل کول د نارينه وو او ښځو لپاره سنت دي، تر دې چې د نفاس (زېږون ويني لرونکي) او حايضې ښځې ته هم، ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم اسماء بنت عميس رضي الله عنها ته امر کړی و چې کله هغې زېږون وکړ، چې د احرام تړلو پر مهال دې غسل وکړي، او خپل ځان دې په جامو باندې وتړي او بيا دې احرام وتړي².

بيا، د غسل او خوشبو لگولو وروسته دې، د احرام جامي واغوندي، بيا دې فرض لمونځ وکړي که چېرې د فرض لمونځ وخت وي - پرته له حايضې او نفاسيو ښځو څخه -، که نه، نو د اودس سنت د ترسره کولو په نيت دې دوه رکعته لمونځ وکړي، او کله چې لمونځ څخه فارغ شي، احرام دې وتړي او دا دې ووايي:

«لَبَّيْكَ عُمْرَةً، لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ».

«ای الله! ستا لپاره عمرې کولو ته حاضر یم، اي لویه ربه زه تا ته حاضر یم، زه حاضر یم تا لره هېڅ شریک نشته، يقينا چې ټول تعريفونه او نعمتونه تا لره دي، او پاچاهي تا لره ده،

1 بخاري په کتاب اللباس، باب الطيب في الرأس واللحية، شمېره (5923)، او مسلم په کتاب الحج، باب الطيب للمحرم عند الإحرام، شمېره (1190)، د عائشة رضي الله عنها له حديث څخه نقل کړي دي.

2 مسلم په کتاب الحج، باب حجة النبي ﷺ، شمېره (1218)، د جابر رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړی دی.

تا لره هېڅ شریک نشته¹». سړی دې په لوړ غږ تلبیه وایي، او بڼځه دې په داسې غږ دې تلبیه ووايي چې د هغې څنگ کس یې اورېدلی شي.

څوک چې غواړي احرام وتړي، او له کومې ستونزې څخه وېره ولري چې د هغه د حج یا عمرې د بشپړولو مخه به ونیسي، نو هغه باید د احرام د تړلو پر مهال دا شرط وتړي او ووايي:

«إِنْ حَبَسَنِي حَائِسٌ فَمَحِلِّي حَيْثُ حَبَسْتَنِي»،

«کچېرته کوم شي زه ایسار کړم نو زما د احرام نه د وتلو حای به هغه وي چې زه پکې بند پاتې شم»²، یعنې: که چېرې کوم شی زما د حج د بشپړولو مخه ونیسي، لکه ناروغي، ځنډ، یا بل څه، نو زه د احرام له حالت څخه ځان خلاصوم؛ ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ضباعة بنت الزبیر رضي الله عنها ته امر وکړ چې کله هغې غوښتل چې د ناروغۍ په وخت کې احرام وتړي، چې دا شرط کېږدي³، او هغه صلی الله علیه وسلم وفرمایي:

«فَإِنَّ لَكَ عَلَى رَبِّكَ مَا اسْتَنْتَيْتَ».

1 بخاري په کتاب الحج، باب التلبية، شمېره (1549)، او مسلم په کتاب الحج، باب التلبية وافتها، شمېره (1184)، د ابن عمر رضي الله عنهما له حديث څخه نقل کړي دي.

2 نسائي په کتاب مناسك الحج، كيف يقول إذا اشترط، شمېره (2766)، د ابن عباس رضي الله عنهما له حديث څخه نقل کړی.

3 بخاري په کتاب النکاح، باب الأكفاء في الدين، شمېره (5089)، او مسلم په کتاب الحج، باب جواز اشتراط المحرم التحلل بعذر المرض وغيره، شمېره (1207)، د عائشة رضي الله عنها له حديث څخه نقل کړي دي.

"ستا لپاره خپل رب باندې هغه څخه دي چې تا استننا کړي دي"¹. که هغه شرط اېښودلی وي او بيا ورته څه پېښ شي چې د مراسمو د بشپړولو مخه نيسي، نو هغه له احرام څخه ځان حلالوی شي او هغه باندې هېڅ شی نشته.

او هغه څوک چې د خپل مراسمو د بشپړولو څخه وېره نلري، هغه بايد شرط ونه تړي؛ ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم شرط نه دی تړلی، او نه يې ټولو ته د شرط تړلو باندې امر کړی دی، بلکې ضباغة بنت الزبير رضي الله عنها ته يې د هغې د ناروغۍ له امله د شرط تړلو امر وکړ.

محرم بايد تلبيه زيات تکرار کړي، په ځانگړي توگه کله چې حالات او وختونه بدل شي، لکه کله چې لوړ ځای ته پورته کېږي، يا تيټ ځای ته را رسېږي، يا کله چې شپه يا ورځ نږدې کيږي. له هغې وروسته، بايد له الله څخه د هغه رضایت او جنت غوښتنه وکړي، او د هغه په رحمت سره له اور څخه پناه وغواړي.

په عمره کې تلبيه ويل له احرام تړلو څخه د طواف تر پېلولو پورې روا ده، او په حج کې له احرام تړلو څخه تر دې پورې چې د اختر په ورځ د عقبې جمرې په ويشتلو پېل وکړي.

او کله چې مکې ته نږدې شي، نو مخکې له ننوتلو څخه بايد غسل وکړي، ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د ننوتلو

1 نسائي کتاب مناسك الحج، كيف يقول إذا اشترط، شمېره (2766)، د ابن عباس رضي الله عنهما له حديث څخه نقل کړی دی.

سره سم غسل کړی دی¹، کله چې محرم مسجد حرام ته ننوځي، نو د هغه لپاره سپارښتنه کېږي چې خپله بني پښه مخکې کړي، بیا دې ووايي:

«بِسْمِ اللَّهِ وَالصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي، وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ، أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ، وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ، وَبِسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ»،

«د الله په نوم پیل کوم، او د الله درود دې وي په رسول الله باندې. ای الله، زما گناهونه وبخښه، او زما لپاره د خپل رحمت دروازي پرانیزه، زه په لوی الله، د هغه په عزتمند مخ، او ازلي قدرت سره د رتل شوي شیطان څخه پناه نیسم»²، بیا به د طواف پیلولو لپاره د حجر اسود لوري ته لاړ شي، بني لاس سره به حجر اسود لمس او ښکل کړي، که چېرې د ښکلولو امکان نه وي، نو که چېرې یې لاس سره لمس کړی وي نو خپل لاس دې ښکل کړي، او که چېرې د لاس سره یې لمس کول هم ممکن نه وي، حجر الاسود ته دې مخامخ ودرېږي او خپل لاس سره دې ورته اشاره وکړي، خو نه دې ښکلوي، او غوره دا ده چې رش دې نه جوړوي چې خلکو ته هم تکلیف رسوي او ځان ته هم؛ څرنگه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه روایت شوی چې هغه عمر ته وفرمایل:

1 بخاري په کتاب الحج، باب الإهلال مستقبل القبلة، شمېره (1553)، د ابن عمر رضي الله عنهما له حدیث څخه روایت کړی.

2 ابو داود په کتاب الصلاة، باب فيما يقوله الرجل عند دخوله المسجد، شمېره (466)، د ابن عمرو رضي الله عنهما له حدیث څخه روایت کړی.

«عُمْرُ، إِنَّكَ رَجُلٌ قَوِيٌّ، لَا تُزَاحِمُ عَلَيَّ الْحَجَرَ فَنُؤْذِي الضَّعِيفَ،
إِنْ وَجَدْتَ خُلُوءَةً فَاسْتَلِمْهُ، وَإِلَّا فَاسْتَقْبِلْهُ فَهَلَلْ وَكَبِّرْ».

"عمره! ته يو پياوړی سړی یې، حجر الاسود خواته رش مه جوړوه چې کمزور و خلکو ته زیان رسوي، که خالي ځای دي پيدا کړو نو حجر الاسود لمس کړه، که نه نو حجر الاسود ته مخامخ ودرېږه او خپل لاس سره دي ورته اشاره وکړه، او تهلیل (لا اله الا الله) او تکبیر ووايه¹.

کله چې حجر الاسود لمسوي باید ووايي:

«بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُمَّ إِيْمَانًا بِكَ، وَتَصَدِيقًا بِكِتَابِكَ، وَوَفَاءً
بِعَهْدِكَ، وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ ﷺ».

"د الله په نوم پيل کوم، او الله تر ټولو لوی دی، اې الله، پر تا باندي ايمان لرم، او ستا د کتاب تصديق کوم، ستا د وعدي د پوره کولو او ستا د پيغمبر محمد صلی الله عليه وسلم د سنتو پيروي کوم"²

بيا دي بني اړخ ته لاړ شي او کعبه دي خپل چپ اړخ ته پرېږدي، او کله چې يمانی رکن ته ورسېږي، هغه دي لمس کړي پرته له ښکلولو څخه، که دا ورته ممکنه نه وي، نو هغه

1 احمد (28/1) روايت کړی. او د کتاب مؤلف فضيلة الشيخ رحمه الله د کتاب په بله مراجعه کې ورباندي تعليق کړی دی او ويلي يې دي چې: «دا حديث ضعيف ده».

2 ابن حجر په "التلخيص الحبير" (472/2) کې وايي: داسې مې ونه موند، د المذهب مؤلف د جابر له حديث څخه يې ذکر کړی، او المنذري او النووي يې روښانه وضاحت ورکړی، او ابن عساكر د ابن ناجيه له لاري د ضعيف سند سره نقل کړی دی.

دې ټېلې نه کوي، او د رکن یماني او حجر الاسود ترمنځ دې ووايي:

(...رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ)

ژباړه: (ای زموږ ربه! مونږ ته په دنیا کې ښېگڼه (نیکمرغي، سلامتي، رزق) او په آخرت کې هم ښېگڼه (جنت، رحمت) راکړه، او مونږ د دوزخ له عذاب څخه وژغوره). [البقرة: 201].

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعُفُوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ»،
ژباړه: «ای الله، زه له تا څخه په دنیا او آخرت کې د بخښنې او عافیت غوښتنه کوم»¹، هر کله چې د حجر الاسود څخه تېرېږي، نو ودې وایي: (الله اکبر)،
او د خپل طواف په پاتې موده کې دې هغه ذکر او دعا او د قرآن تلاوت دې وکړي چې خوښه یې وي،
«إِنَّمَا جُعِلَ الطَّوْفُ بِالْبَيْتِ، وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَرَمِي الْجِمَارِ، لِإِقَامَةِ ذِكْرِ اللَّهِ».
"د بیت الله طواف، صفا او مروه، او جمرې په کانونو وېشتل د الله تعالی د یاد لپاره دي"².

او په دې طواف کې، یعنې: هغه طواف چې لومړی یې ترسره کوي (طواف قدوم)، سړی باید دا دوه کارونه وکړي:

1 ابن ماجه، په شمېره (2957) کې روایت کړی.
2 ابو داود په کتاب المناسک، باب في الرمل، شمېره (1888)، او ترمذي په أبواب الحج، باب ما جاء كيف تُرمى الجمار، شمېره (902)، عائشة رضي الله عنها له حديث څخه نقل کړی دی.

لومړۍ يې: د طواف له پيل څخه تر پايه پورې اضطباع کول، او د اضطباع طريقه: سړی بايد د خپل څادر منځنۍ برخه خپل بني تخرک لاندې تېر کړي، او څنډې يې دې په کينه اوږه باندې واچوي، کله چې له طواف څخه فارغ شي، نو خپل څادر دې د طواف څخه مخکې حالت ته واړوي؛ ځکه چې د اضطباع ځای يوازې د طواف پر مهال دی.

دويم: دا چې يوازې په لومړيو دريو گردشونو کې په چټکۍ سره قدم وهل په لنډو گامونو سره قدم وهل شي، د پاتې څلورو گردشونو کې چټک قدم وهل نشته، مگر د معمول په څېر قدم وهل دي.

کله چې يې طواف بشپړ کړ، مقام ابراهيم خوا ته دې لاړ شي او ودې لولي:

﴿...وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى...﴾

(... د ابراهيم عليه السلام له مقام (او درېدلو ځای) څخه د لمانځه ځای جوړ کړئ ...) [البقرة: 125]. بيا به د مقام ابراهيم تر شا دوه رکعت له مونځ وکړي؛ په لومړۍ رکعت کې د فاتحي سورت څخه وروسته:

﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ 1﴾

ژباړه: (ای نبي!) ته (دوی ته) ووايه چې: ای کافرانو! [الکافرون: 1] او په دويم رکعت کې:

﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ 1﴾

ژباړه: (ای نبي!) ته (دوی ته) ووايه: شان دا دی چې الله يو دی. [الإخلاص: 1]. د فاتحي څخه وروسته.

بيا دي د حجر الاسود لوري ته لار شي او كه امكان ولري
په بني لاس دي لمس كړي.

بيا دي مسعى ته لار شي، او كله چي صفا ته نږدې شو دا
دي ولولي:

﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ...﴾

ژباړه: (يقيناً صفا او مروه د الله له نښو څخه دي ...)

[البقرة: 158]. بيا صفا غونډۍ باندې وڅېړي ترڅو چي كعبه
وويني او خپل مخ دي كعبي ته واړوي او لاسونه دي پورته
كړي، د الله ستاينه دي وكړي او هر ډول دعا يي چي خوښه
وي دعا دي وكړي، او په دي مقام كي د پيغمبر صلى الله عليه
وسلم د دعاگانو څخه:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ، أَنْجَزَ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ،
وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ».

ژباړه: «له الله پرته بل حق معبود نشته او هغه يوازي دی
هغه لره هېڅ شريك نشته، هغه لره پاچاهي او ټولي ستايني
دي او هغه پر هغه څه باندې قادر دی، نشته دی لايق د عبادت
مگر يوازي هغه دی، الله خپله وعده پوره كړه او د خپل بنده
مدد يي وكړ او تنهائي سره يي احزابو او ډلو ته ماتې
وركړه»¹ او دا ذكر او دعا دي (درې ځله) تکرار كړي، او
په منځ كي دي دعا كوي.

¹ مسلم په كتاب الحج، باب حجة النبي، شمېره (1218)، د جابر رضي الله
عنه د حديث څخه نقل كړی.

بيا دي له صفا څخه بنسخته شي او مروه ته دي لار شي، نو كله چي شني نښي ته ورسېږي، نارينه دي څومره چي توان لري خپل تگ دي گړندی کړي او نورو ته دي تکليف نه رسوي، در رسول الله صل الله عليه وسلم څخه روايت دی چې: «أَنَّهُ كَانَ يَسْعَى حَتَّى تَرَى رُكْبَتَاهُ مِنْ شِدَّةِ السَّعْيِ، يَدُورُ بِهِ إِزَارُهُ»، وفي لفظ: «وَأَنَّ مَنَزَرَهُ لَيَدُورُ مِنْ شِدَّةِ السَّعْيِ» "هغه صلى الله عليه وسلم به داسې شديدې سعي کوله چې له امله يې زنگونونه بنسکاره کېدل، او لونگ (ازار) به يې شاوخوا ترې تاوېده"، په يو بل روايت کې راغلي دي: "دا چې د هغه لونگ (منزر) به د هغه د سعي د شدت له امله تاوېده"¹ كله چې دويمې شني نښي ته ورسېږي، نو په خپل عادي ډول به تگ کوي تر څو چې مروه ته ورسېږي، بيا په هغې باندې پورته کېږي، قبلي ته به مخ کوي، لاسونه به پورته کوي او هغه څه به وايي چې په صفا کې يې ويلي و، بيا به له مروې څخه صفا ته رابنسخته کېږي، چېرته چې د گړځېدو ځای دی هلته به په عادي ډول گړځي او چېرته چې د سعي (چټک تگ) ځای وي هلته دي سعي وکړي، او كله چې صفا ته ورسېږي، هغه څه دي وکړي چې په لومړي ځل يې کړي و، او همدارنگه په مروه کې هم همداسې تر څو چې اووه گردشونه بشپړ کړي، د صفا څخه مروه ته تلل يو گردش دی او د مروې څخه صفا ته بل گردش دی، او په خپله سعي کې

¹ امام احمد (6/ 421) د حبيبة بنت أبي تبرة رضي الله عنها د حديث څخه نقل کړی دی.

دې هغه څه ووايي چې خوښوي يې لکه ذکر، دعا او د قرآن تلاوت.

کله چې يې سعي بشپړه کړه، که سړی وي نو خپل سر خريي، او که ښځه وي يوازې لنډول جواز لري، هغه دې د خپلو وېښتانو د څنډو څخه د گوتې د سر په اندازه لنډ کړي.

او د سر خريپل بايد د ټول سر وېښتانو ته شامل شي، همدارنگه لنډول (تقصير) بايد د سر په ټولو اړخونو کې ترسره شي، او د سر خريل (حلق) د لنډولو (تقصير) څخه غوره ده، ځکه چې پيغمبر ﷺ د حلق کونکو لپاره درې ځله دعا وکړه او د تقصير کونکو لپاره يوازې يو ځل دعا وکړه¹، مگر که د حج وخت نږدې وي، چې د سر د وېښتو د ودې لپاره وخت کافي نه وي، نو غوره داده چې تقصير (لنډول) وشي، ترڅو د سر وېښتان په حج کې وخريل شي، په دې دليل چې پيغمبر ﷺ خپلو اصحابو ته د حجة الوداع په وخت کې د عمرې لپاره د وېښتو لنډولو امر کړی و²؛ ځکه چې هغوی د ذوالحجې په څلورمه نېټه په سهار کې راغلي وو.

د دې اعمالو په تر سره کولو سره عمره بشپړه کېږي، نو عمره عبارت دی له: احرام، طواف، سعي، د وېښتانو خريل يا لنډول، له دې اعمالو وروسته، له عمرې په بشپړه توگه

1 بخاري په کتاب الحج، باب الحلق والتقصير عند الإحلال، شمېره (1727)، او مسلم په کتاب الحج، باب تفضيل الحلق على التقصير وجواز التقصير، شمېره (1301)، د ابن عمر رضي الله عنهما د حديث څخه نقل کړي دي.

2 بخاري په کتاب الحج، باب التمتع والإقران، شمېره (1568)، او مسلم په کتاب الحج، باب بيان وجوه الإحرام، شمېره (1216)، د جابر رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړي دي.

خلاصېږي، او ټول هغه څه کولی شي چې د احرام څخه خلاص شوي کسان يې کوي، لکه د جامو، او خوشبويي استعمالول او له بنځو سره کوروالی کول او داسې نور.

د حج طريقه

کله چې د ذي الحجي اتمه (د تروبي ورځ) شي، نو حاجي له هغه ځايه چې استوگن دی، د حج لپاره احرام تړي، او د احرام تړلو پر وخت کې هغه څه کوي چې د عمرې د احرام تړلو لپاره يې کول لکه: غسل کول، خوشبوی کارول، او لمونځ، کله چې د احرام له تړلو فارغ شو په حج کې د داخلېدو نيت کوي او تلبيه وايي. د حج د تلبيه ويلو طريقه د عمرې د تلبيې په څېر ده، خو دلته به وايي: "لَبَّيْكَ حَجًّا"، د دې پرځای چې ووايي: "لَبَّيْكَ عُمْرَةً"، که چېرې هغه (حاجي) وېره ولري چې د حج مناسک به سرته و نه رسوي، نو د هغه لپاره مستحب ده چې د احرام تړلو په وخت کې دا شرط وتړي:

«وَإِنْ حَبَسَنِي حَابِسٌ فَمَحَلِّي حَيْثُ حَبَسْتَنِي».

«فان حبسني حابس فمحلي حيث حبستني»¹. «زما له احرام څخه د وتلو ځای به هغه وي چې زه پکې بند پاتې شم»، او څوک چې وېره نه لري، دا شرط دې نه تړي.

بيا منی ته وځي، هلته ماسپينين، مازديگر، ماينام او ماخوستن لمونځونه په قصر ادا کوي، خو سره يو ځای کوي يې نه؛ ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به په منی کې

1 نسائي په کتاب مناسک الحج، كيف يقول إذا اشترط، شمېره (2766)، د ابن عباس رضي الله عنهما له حديث څخه نقل کړی.

لمونځ قصر کاوه او یوځای به یې نه کاوه¹، او قصر - لکه څنگه چې معلومه ده - د څلورو رکعتونو لمونځ دوه رکعته کول دي. د مکې اوسېدونکي او نور خلک به په منی، عرفات او مزدلفه کې قصر کوي، ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به د حج الوداع په وخت کې خلکو ته لمونځ ورکاوه، په داسې حال کې چې د مکې اوسېدونکي هم ورسره وو، نو هغوی ته د بشپړولو امر نه دی کړی. که واجب وای، نو هغوی ته به یې پرې امر کړی وای، لکه څرنگه چې یې د فتحې په کال کې امر کړی و.

کله چې د نهمې ورځې لمر راوڅږي، عرفې ته روانیږي او -که ممکن و- په «نمره» کې د (زوال) تر وخته پاتې کېږي، که ممکن نه وي هېڅ کوم حرج نشته؛ ځکه چې نمره کې بنسټه کېدل سنت دی.

او د لمر له زوال څخه وروسته د ماسپینین او مازدیگر لمونځونه سره قصر او د جمع تقدیم په شکل یې ادا کوي، لکه څرنگه چې پیغمبر ﷺ همدا کار وکړ؛ ترڅو د وقوف او دعا وخت اوږد شي.

بیا به د لمونځ څخه وروسته ځان د ذکر او دعا لپاره بې کاره کوي او د دعا پر مهال خپل لاسونه پورته او مخ قبلي ته کوي، که څه هم شا یې غره ته وي، ځکه چې سنت قبلي ته

¹ مسلم په کتاب الحج، باب حجة النبي ﷺ، شمېره (1218)، د جابر رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړی.

مخامخ درېدل دي، نه غره ته، او نبي کریم ﷺ غره باندې ودرېد او وېي فرمايل:

«وَقَفْتُ هَاهُنَا، وَعَرَفْتُ كُلَّهَا مَوْقِفٌ»،

«زه دلته ودرېدم او ټول عرفات د ورېدو ځای دی»¹،
«وَأَرْفَعُوا عَنْ بَطْنِ عُرْنَةٍ».

«او د عرنې له درې څخه وڅیږئ»².

او په دې عظیم مقام (عرفات) کې د نبي کریم ﷺ ډېره دعا دا وه:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ».

ژباړه: "له الله پرته بل معبود نشته هغه یو دی شریک نه لري، د هغه لپاره پاچاهي ده او د هغه لپاره ستاینه ده، او هغه په هر څه قادر دی"³.

نو که چېرته سترې شو او غوښتل یې چې له خپلو ملګرو سره ګټورې خبرې وکړي، یا ګټور کتابونه ولولي، په ځانګړې توګه کوم چې د الله تعالی د سخاوتمندی او پراخو انعامونو سره تړاو لري؛ د دې لپاره چې په هغه ورځ یې د هیله مندی اړخ پیاوړی شي نو ښه ده، بیا بیرته الله تعالی ته

1 ابن ماجه په کتاب المناسک، باب الموقف بعرفة، شمېره (3012)، د جابر رضي الله عنه د حدیث څخه نقل کړی.

2 بخاري په أبواب العمرة، باب ما يقول إذا رجع من الحج أو العمرة أو الغزو، شمېره (1797)، او مسلم په کتاب الحج، باب ما يقول إذا قفل من سفر الحج وغيره، شمېره (1344)، د ابن عمر رضي الله عنهما له حدیث څخه نقل کړي دي.

3 المحلى (3/ 165).

په زارۍ کولو او دعاگانو سره راگرځي، او کوښښ کوي چې د ورځې وروستۍ برخه د دعا لپاره فرصت وگڼي او گټه ترې واخلي، ځکه چې غوره دعا د عرفې د ورځې دعا ده.

کله چې لمر پرېوځي، نو (حاجي) به مزدلفې ته ځي.. کله چې هلته ورسېږي، د ماښام او ماخوستن لمونځونه به يو ځای ادا کوي، مگر که چېرې مزدلفې ته د ماخوستن د لمانځه له وخت څخه دمخه ورسېږي، نو ماښام به په خپل وخت کې ادا کوي، بيا به انتظار کوي ترڅو د ماخوستن د لمونځ وخت داخل شي، او په وخت دې ادا کړي. په دې مسئله کې زما همدا نظر دی.

دا د امام أحمد د ملگرو (فقهاوو) د هغو خبرو څخه څرگندېږي چې د لمونځ د وختونو په اړه يې ويلي دي: مخکې کول غوره ده (يعنې د ماښام لمونځ)، پرته د جمع کولو شپې څخه د هغه چا لپاره چې د احرام په حالت کې يې نيت کړی وي، که چېرې د لمر لوېدو پر مهال ونه رسېږي، او که چېرې د لمر لوېدو پر مهال ورسېږي، نو د ماښام لمونځ دې په خپل وخت ادا کړي او نه دې ځنډوي. په شرح الاقناع کې يې ويلي دي: که وخت يې حاصل شي، نو بايد ځنډ ونه کړي، بلکې په خپل وخت دې لمونځ ادا کړي؛ ځکه چې هغه لپاره هېڅ عذر نشته. او د جمع (يوځای کولو) په اړه ئې ويلي دي: چې په مزدلفه کې ځنډول کېږي. او علت يې داسې بيان کړي چې د ماښام وخت مزدلفې ته په تگ کې مشغول وي. مالکيانو ويلي دي: که حاجي د امام سره عرفات کې ودرېږي او ورسره يوځای مزدلفې ته حرکت وکړي، نو هغه په مزدلفه کې جمع

کوي، مگر که حاجي امام سره و نه ودرېږي او يو ځای ورسره حرکت و نه کړي، بلکې يوازې ودرېږي يا د امام د حرکت څخه وروسته پاتې شي، نو هغه بايد د مابنام او ماخوستن دواړه لمونځونه په خپل وخت ادا کړي. په (جواهر الإكليل) (مخ 181 توک 1) کې يې همداسې ويلي دي. ابن حزم رحمه الله په ټينگار سره ويلي: په دې شپه د مابنام لمونځ د مزدلفې پرته په بل ځای کې نه کېږي، او خامخا به د شفق له لوېدو وروسته وي حتماً¹. پای.

او په صحيح البخاري کې د ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چې:

«أَنَّهُ أَتَى الْمُزْدَلِفَةَ جِئَ الْأَذَانَ بِالْعَتَمَةِ أَوْ قَرِيبًا مِنْ ذَلِكَ، فَأَمَرَ رَجُلًا فَأَذَّنَ وَأَقَامَ، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ، وَصَلَّى بَعْدَهَا رَكَعَتَيْنِ، ثُمَّ دَعَا بِعِشَائِهِ فَتَعَشَّى، ثُمَّ أَمَرَ رَجُلًا فَأَذَّنَ وَأَقَامَ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ رَكَعَتَيْنِ». وَفِي رَوَايَةٍ: «فَصَلَّى الصَّلَاتَيْنِ، كُلَّ صَلَاةٍ وَحْدَهَا بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ، وَالْعِشَاءَ بَيْنَهُمَا».

"هغه د ماخوستن اذان او يا دې ته نږدې وخت کې مزدلفې ته راغی، يو سړي ته يې امر وکړ چې اذان او اقامت ووايي، بيا يې د مابنام لمونځ وکړ، او له هغه وروسته يې دوه رکعت له لمونځ وکړ، بيا يې د ډوډۍ غوښتنه وکړه او د ډوډۍ خوړلو وروسته يې يو سړي ته امر وکړ چې اذان او اقامت ووايي، بيا يې د ماخوستن لمونځ دوه رکعت ادا کړ". په بل روايت کې راغلي دي: "دوه لمونځونه يې ادا کړل، هر لمونځ يې په يو

¹ بخاري په کتاب الحج، باب من أذن وأقام لكل واحدة منهما، شمېره (1675)، د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړی.

اذان او یو اقامت سره ادا کړل، چې په هغو کې د ماخوستن لمونځ و"1.

خو که چېرې هغه (حاجي) د جمع (د ماښام او ماخوستن لمونځ یو ځای) ادا کولو ته ضرورت ولري؛ یا د ستړیا له امله، یا د اوبو د لږوالي له امله، یا نورو علتونو له امله، نو په جمع کولو کې څه حرج نشته، که څه هم د ماخوستن وخت لا نه وي داخل شوی، او که چېرې د دې وېره ورسره وي چې مزدلفې ته به وروسته له نیمې شپې ورسېږي، نو لمونځ دې ادا کړي که څه هم مزدلفې ته له رسېدو مخکې (په لار کې) وي، او جواز نلري چې لمونځ تر نیمې شپې وروسته تاخیر کړي.

شپه به په مزدلفه کې تېره کړي، او کله چې سهار شي، د سهار لمونځ به د اذان او اقامت سره وختي ادا کړي، بیا دې په مشعر الحرام کې ودرېږي، قبلي ته مخ واړوي، او د الله تعالی ذکر، تکبیر او دعا دې ډېره کوي، تر هغه چې په بشپړه توګه رڼا شي. که چېرې دا ممکنه نه وي چې مشعر الحرام ته لاړ شي، نو خپل ځای کې دې دعا وکړي؛ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې وینا پر بنسټ چې فرمایلي یې دي:

«وَقَفْتُ هَاهُنَا وَجَمَعْتُ كُلَّهَا مَوْقِفٌ».

1 مسلم په کتاب الحج، باب حجة النبي ﷺ، شمېره (1218)، د جابر رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړی.

«زه دلته ودرېدم - يعني: په مشعر باندې - او جمع (مزدلفه) ټوله د ودرېدلو ځای دی»¹. او د دعا پر مهال به يې مخ قبلي ته وي او لاسونه به يې پورته کړي وي.

او کله چې ورځ ډېره روښانه شوه، نو دوی بايد د لمر ختلو څخه مخکې منی ته لاړ شي، او دوی بايد په لاره کې ډېره تلبیه ووايي، او کله چې دوی (وادي) محسر ته ورسېږي، نو مستحب ده چې لږ دې بېره وکړي؛ او کله چې منی ته ورسېږي لومړی د عقبې جمره - آخره جمره چې مکې ته نږدې ده- په اوو تېرو پرله پسې ولي، چې هره تېره د کجوري د دانې په اندازه وي، او د هرې تېرې له ویشتلو سره په خشوع او تعظیم سره «الله اکبر» وایي، بیا، د جمراتو له ویشتلو وروسته، خپل د قربانۍ څاروی حلالوي، بیا به سر خړیي یا يې لنډوي که سړی وي، او ښځه دې لنډې کړي پرته له خړیلو څخه، بیا به د طواف او سعي لپاره مکې ته ښکته شي.

او کله چې غواړي د جمراتو له ویشتلو او خړیلو وروسته د طواف لپاره مکې ته لاړ شي، نو د عطرو کارول سنت دي؛ د عائشه رضي الله عنها د وينا پر بنسټ:

"كُنْتُ أَطِيبُ النَّبِيَّ ﷺ لِإِحْرَامِهِ قَبْلَ أَنْ يُحْرَمَ، وَلِحِلِّهِ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ".

1 بخاري په کتاب الحج، باب الطيب عند الإحرام وما يلبس إذا أراد أن يحرم، ويترجل ويدهن، شمېره (1539)، او مسلم په کتاب الحج، باب الطيب للمحرم عند الإحرام، شمېره (1189)، د عائشه رضي الله عنها له حديث څخه نقل کړی دی.

"ما رسول الله صلى الله عليه وسلم ته د احرام ترلو مخکې،
او د احرام د تحلل څخه وروسته او مخکې له دې چې د بیت
الله طواف وکړي خوشبويي لگوله"¹.

بیا، له طواف او سعی وروسته، هغه منی ته راستنېږي، او
د یوولسمې او دولسمې (ذو الحجې) شپې هلته تېروي، او په
دواړو ورځو کې له زوال څخه وروسته درې واړه جمرې
ولي، او غوره ده چې د جمرې ویشتلو لپاره په پښو لار شي،
خو که سورلۍ باندې لار شي، هیڅ ستونزه نشته، داسې چې
لومړی له مکې څخه لرې او د خیف جومات سره نږدې دی
(لومړنۍ جمره) په اوو تیږو پرله پسې ولي، او له هرې تیږې
سره «الله اکبر» وایي، او کله چې د جمرې له ویشتلو څخه
فارغېږي لږ مخ ته ځي او له بېروبار څخه لرې کېږي، قبلې
ته مخ کوي، لاسونه پورته کړي، او د خپلې خوښې اوږدې
دعاګانې کوي، که چېرې د اوږدې مودې لپاره ولاړ پاتې کېدل
او دعا کول ورته ستونزمن وي، نو هغه باید په هغه څه سره
دعا وکړي چې ورته اسانه وي، حتی که لږ هم وي، ترڅو
سنت باندې عمل کول ترسره شي.

بیا به منځنۍ جمره په اوو تیږو پرله پسې ولي، او له هرې
تیږې سره به «الله اکبر» وایي، بیا به کین اړخ ته ځي، قبلې
ته مخ کوي، لاسونه به پورته کړي، او د خپلې خوښې اوږدې
دعاګانې دې وکړي، که ممکن وي، که ممکن نه وي تر هغه

¹ بخاري په کتاب الحج، باب طواف الوداع، شمېره (1755)، او مسلم په
کتاب الحج، باب وجوب طواف الوداع وسقوطه عن الحائض، شمېره
(1327)، د ابن عباس رضي الله عنهما له حديث څخه نقل کړي دي.

چې کولی شي دعا لپاره دې ودرېږي؛ دعا لپاره درېدل دي نه پرېږدي؛ ځکه چې دا سنت دي، او ډېری خلک يې له پامه -يا د ناپوهۍ يا د غفلت له امله- غورځوي؛ او هرکله چې يو سنت له پامه وغورځول شي، د هغه ترسره کول او په خلکو کې يې خپرول، ډېره اړينه ده؛ ترڅو پرېښودل شي او له منځه لاړ نشي.

بيا جمره عقبه په اوو تيرو پرله پسې ولي او له هرې تيږې سره به «الله اکبر» وايي، او کله چې د جمرې له وېشتلو څخه فارغېږي، لاړ دې شي او له هغې وروسته دې دعا نه کوي.

نو کله چې دوولسمې ورځې جمرې وولي، که يې غوښتل نو بېره (عجله) دې وکړي او له مني څخه دې ووځي، او که يې غوښتل ديارلسمه ورځ دې په مني کې پاتې شي او د زوال څخه وروسته دې جمرې وولي؛ لکه څرنګه چې مخکې ياد شو، او دا غوره عمل دی؛ او دا نه واجبېږي مګر دا چې د دوولسمې ورځې لمر غروب وکړي او حاجي په مني کې وي، په دې صورت کې هغه بايد تر هغه وخته پورې تاخير وکړي ترڅو درې واړه جمرات له زوال څخه وروسته وولي، خو که چېرې له ارادې پرته په دوولسمه ورځ لمر پرېوتلو او هغه په مني کې و، لکه: داسې چې هغه تللی وي او په سپرلي سپور شوی وي مګر د موټرو د ګڼې ګونې يا ورته شي له امله ځنډېدلی وي، نو هغه باندې تاخير لازم نه دی؛ ځکه چې د هغه تاخير د لمر لوېدو پورې د هغه له ارادې پرته و.

کله يې چې له مکې څخه خپل هېواد ته د وتلو اراده وکړه نو له طواف الوداع پرته به له مکې څخه نه وځي؛ د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د وینا پر بنسټ:

«لَا يَنْفِرَنَّ أَحَدٌ حَتَّى يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِ بِالْبَيْتِ».

«هېڅوک دې ستاسو څخه نه ځي تر دې چې وروستی ملاقات يې له بیت الله سره نه وي شوی»¹. او په بل روایت کې راځي چې:

«أَمَرَ النَّاسُ أَنْ يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِم بِالْبَيْتِ، إِلَّا أَنَّهُ خَفَّفَ عَنِ الْحَائِضِ».

«خلکو ته حکم شوی چې وروستی عمل يې د بیت الله (کعبې) طواف وي، خو دا طواف پر حائضې نشته»². حایضه او نفساء بنځو لپاره طواف الوداع نشته، او دوی باید د الوداع ویلو لپاره د مسجد حرام په دروازه کې ونه درېږي؛ ځکه چې دا د پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه ثابت نه دی.

که چیرته له طواف الوداع نه وروسته - خپلو ملګرو ته د انتظار، یا سامان بارولو، یا په لار کې سودا اخیستلو له امله پاتې شو باک نه لري او طواف به بیا نه کوي، مګر دا چې د سفر وروسته کولو اراده ولري، بیا دې د بېلګې په توګه خپل

¹ بخاري په کتاب الحج، باب طواف الوداع، شمېره (1755)، او مسلم په کتاب الحج، باب وجوب طواف الوداع وسقوطه عن الحائض، شمېره (1328)، د ابن عباس رضي الله عنهما له حديث څخه نقل کړي دي.

² بخاري په کتاب فضل الصلاة في مسجد مكة والمدينة، باب فضل الصلاة في مسجد مكة والمدينة، شمېره (1189)، او مسلم په کتاب الحج، باب لا تشد الرحال إلا إلى ثلاثة مساجد، شمېره (1397)، د ابو هريرة رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړي دي.

سفر د ورځې پای ته وروسته کړي، او اړین دی چې بیا د مخه
بني طواف وکړي تر څو یې وروستی دیدار د بیت الله سره
وشي.

د مسجد نبوي زیارت

که حاجي غواړي چې د حج څخه مخکې یا وروسته د نبوي
جومات زیارت وکړي، نو لازمه ده چې د نبوي جومات د
زیارت نیت ولري، د قبر زیارت نه، ځکه چې د عبادت په
نیت سفر کول د قبرونو د زیارت لپاره روا نه دي، بلکې
یواځې د درې جوماتونو لپاره ترسره کېږي: مسجد الحرام،
مسجد النبوي، او مسجد الأقصى، لکه څنګه چې د رسول الله
صلی الله علیه وسلم په ثابت حدیث کې راغلي دي چې فرمایي:
«لَا تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ: الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ،
وَمَسْجِدِي هَذَا، وَالْمَسْجِدِ الْأَقْصَى».

«له درېو جوماتونو پرته په سفر مه ځئ چې هغه: مسجد
الحرام، زما دغه جومات، او مسجد اقصی دي»¹.

کله چې نبوي جومات ته ورسېږي، نو خپله بني پښه د
نوتلو لپاره وړاندې کوي او وايي:

«بِسْمِ اللَّهِ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي، وَافْتَحْ
لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ، أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَبِسُلْطَانِهِ
الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ».

1 ابو داود په کتاب الصلاة، باب فيما يقوله الرجل عند دخوله المسجد، شمېره
(466)، د ابن عمرو رضي الله عنهما له حدیث څخه نقل کړی.

ژباړه: «د الله په نوم پيل کوم، او د الله درود دې وي په رسول الله باندې، اى الله، زما گناهونه وبخښه، او زما لپاره د خپل رحمت دروازي پرانيزه، زه په لوى الله، د هغه په کريم مخ، او ازلي قدرت سره د رتل شوي شيطان څخه پناه نيسم»¹، بيا څومره چې و غواړي لمونځ دې وکړي.

غوره دا ده چې خپل لمونځ روضه کې وکړي، هغه ځاى چې د نبي صلى الله عليه وسلم د منبر او د هغه د حجرې تر منځ دى چې قبر يې په کې دى؛ ځکه چې د دې دواړو تر منځ د جنت د باغونو څخه يو باغ دى²، کله چې لمونځ وکړي او غواړي چې د نبي صلى الله عليه وسلم د قبر زيارت وکړي، نو په ادب او وقار سره دې د قبر مخامخ ودرېږي او ودې وايي:

«السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ حَقًّا، وَأَنَّكَ قَدْ بَلَّغْتَ الرِّسَالَةَ، وَأَدَّيْتَ الْأَمَانَةَ، وَنَصَحْتَ الْأُمَّةَ، وَجَاهَدْتَ فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ، فَجَزَاكَ اللَّهُ عَنْ أُمَّتِكَ أَفْضَلَ مَا جَزَى نَبِيًّا عَنْ أُمَّتِهِ».

1 بخاري په کتاب فضل الصلاة في مسجد مكة والمدينة، باب فضل ما بين القبر والمنبر، شمېره (1196)، او مسلم په کتاب الحج، باب ما بين القبر والمنبر روضه من رياض الجنة، شمېره (1391)، د ابو هريرة رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړي دي.

2 بخاري په شمېره (6350)، او مسلم په شمېره (406) کې روايت کړي دي.

ای د الله نبي! سلام، او د الله رحمت او برکتونه دې وي پر
 تا، یا الله! پر محمد صلی الله علیه وسلم او د هغه پر کورنۍ
 رحمت ووروه، لکه پر ابراهیم علیه السلام او د هغه پر
 کورنۍ دې چې لورولي و، بېشکه ته ستایلی شوی او لوي يې.
 یا الله! پر محمد صلی الله علیه وسلم او د هغه پر کورنۍ
 برکتونه ووروه، لکه پر ابراهیم - علیه السلام - او د هغه پر
 کورنۍ دې چې لورولي و، بېشکه ته ستایل شوی او لوي يې¹،
 زه شاهدي ورکوم چې تاسو په رښتیا د الله رسول یاست، چې
 تا د رسالت پیغام رسولی، امانت مو ادا کړی، امت ته مو
 نصیحت کړی، او د الله په لاره کې مو لکه څنګه چې باید
 مبارزه - جهاد - وشي، جهاد مو کړی، نو الله جل جلاله دې
 تاسو ته د خپل امت په اړه هغه غوره اجر درکړي چې یو نبي
 ته یې د خپل امت په مقابل کې ورکړی وي.

بیا به لږ غونډې ښي خوا ته لار شي، ابو بکر صدیق رضي
 الله عنه ته دې سلام وایي، بیا به یو څه نور هم ښي خوا ته لار
 شي، عمر بن خطاب رضي الله عنه ته دې سلام ووايي، او که
 د هغه او د ابو بکر رضي الله عنهما لپاره یو مناسب دعا وکړي
 نو غوره ده.

الله جل جلاله ته د نږدې کېدو په موخه هېچ چا ته جواز
 نلري چې نبي حجره (قبر) مسحه کړي یا د هغې شاوخوا

1 ابو داود په کتاب الجنائز، باب في زيارة النساء القبور، شمېره (3236)؛ او
 ترمذي په کتاب الصلاة، باب ما جاء في كراهية أن يتخذ على القبر مسجداً،
 شمېره (320)؛ او نسائي په کتاب الجنائز، باب التغليظ في اتخاذ السرج على
 القبور، شمېره (2043)، د ابن عباس رضي الله عنهما له حديث څخه نقل
 کړي دي.

طواف کړي، همدارنگه، د دعا په وخت کې دې د حجرې مخامخ نه درېږي، بلکې مخ دې باید قبلي ته واړوي، ځکه چې الله جل جلاله ته نږدې کېدل یوازې هغه څه په ذریعه کېدای شي چې الله او د هغه رسول صلی الله علیه وسلم شرعاً مقرر کړي وي، د عبادتونو بنسټ په اتباع باندې دي، نه په بدعت باندې.

او بڼځه د نبي صلی الله علیه وسلم د قبر او د نورو قبرونو زیارت نه شي کولی؛ ځکه چې نبي صلی الله علیه وسلم د قبرونو زیارت کوونکو بڼځو او هغه کسان چې پر قبرونو باندې مسجدونه او څراغونه جوړوي، لعنت کړی دی¹، مگر له خپل ځایه پر نبي صلی الله علیه وسلم باندې درود او سلام وایي، او هغه چې هر چیرته وي د هغې درود او سلام نبي ﷺ ته رسېږي، په حدیث کې د نبي ﷺ څخه راغلي چې فرمایي:

«صَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّ صَلَاتَكُمْ تَبْلُغُنِي حَيْثُ كُنْتُمْ».

"ما باندې درود ووايي، ځکه چې ستاسو درود له هرځایه څخه ما ته رسېږي"². او پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

«إِنَّ لِلَّهِ تَعَالَى مَلَائِكَةً سَيَّاحِينَ فِي الْأَرْضِ، يُبَلِّغُونِي مِنْ أُمَّتِي السَّلَامَ».

1 ابو داود په کتاب المناسک، باب زیارة القبور، شمېره (2042)، د ابو هريرة رضي الله عنه له حدیث څخه نقل کړی.

2 نسائي په کتاب السهو، باب السلام على النبي ﷺ، شمېره (1282)، د ابن مسعود رضي الله عنه له حدیث څخه نقل کړی.

«الله -تعالی- داسې ملاېکې لري چې په ځمکه کې ګرځي او زما له امت څخه ماته سلام رارسوي»¹.

او په ځانګړي توګه نارینه باید د بقیع زیارت وکړي، کوم چې د مدینې هدیره ده، او ودې وايي:

«السَّلَامُ عَلَى أَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لِلْآحْفُونَ، يَرْحَمُ اللَّهُ الْمُسْتَفِدِّينَ مِنَّا وَمِنْكُمْ وَالْمُسْتَأْخِرِينَ، وَنَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ»،

ژباړه: "سلام دې وي پر مومنانو په دې ديار کې، او بېشکه چې مونږ هم هرکله چې الله وغواړي، تاسو سره به يوځای شو، الله دې پر هغو کسانو رحم وکړي چې له موږ او تاسو څخه مخکې تللي دي، او په هغو کسانو چې له موږ څخه وروسته راځي، او له الله څخه ځان او تاسو لپاره عافیت غواړو"².

«اللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُمْ وَلَا تَفْنِنَا بَعْدَهُمْ، وَاعْفِرْ لَنَا وَلَهُمْ».

ژباړه: "ای الله، موږ د دوی له اجر څخه مه محروموه، موږ د دوی وروسته مه ازمويوه، موږ او دوی ته بخښنه وکړه"³.

1 مسلم په کتاب الجنائز، باب ما يقال عند دخول القبور والدعاء لأهلها، شمېره (974، 975)، د عائشة رضي الله عنها، او بريدة رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړي دي.

2 ابن ماجه کتاب ما جاء في الجنائز، باب ما جاء فيما يقال إذا دخل المقابر، شمېره (1546)، د عائشة رضي الله عنها له حديث څخه نقل کړی.

3 ابو داود په کتاب المناسك، باب في الرمل، شمېره (1888)، او ترمذي په أبواب الحج، باب ما جاء كيف ترمى الجمار، شمېره (902)، د عائشة رضي الله عنها له حديث څخه نقل کړي دي.

او که غوښتل يې چې احد ته لاړ شي او د هغو جهادونو، ازموينو، پاکولو او شهادتونو په اړه فکر وکړي چې نبي صلی الله عليه وسلم او ملگرو ته يې د دې جگړې پر مهال پېښ شوي دي، بيا د هغو شهادتو ته سلام ووايي، لکه: حمزه بن عبدالمطلب رضي الله عنه چې د نبي صلی الله عليه وسلم تره و. په دې کې هېڅ حرج نشته، ځکه چې ممکن دا د هغو ځمکو په ګرځېدو کې شاملېږي چې پرې امر شوی دی، او الله په دې هکله ښه پوهېږي.

فايدې

دا د حج او عمرې د مناسکو اړوند فايدې دي چې بيانول او پېژندنل يې اړين دي:

لومړۍ فايده: د حج او عمرې آداب:

الله تعالى فرمايلي:

(الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَةٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾)

ژباړه: (وخت د احرام د حج څو معلومې مياشتې دي، نو چا چې په دې (مياشتو) کې (پر ځان) حج فرض کړ، نو په حج کې نه له ښځو سره د شهوت خبرې کول شته او نه (د الله) نافرمانۍ او نه جگړه او تاسو چې څه ښکې کوئ، الله پر هغې پوهېږي، او توبښه واخلئ، پس يقيناً بهترينه توبښه تقوى ده، اى د صفا عقل خاوندانو! يوازې له ما څخه وېرېږئ ﴿١٩٧﴾)

[البقرة: 197]. او پېغمبر صلی الله عليه وسلم فرمايلي:

«إِنَّمَا جُعِلَ الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ وَالصَّافَا وَالْمَرْوَةَ وَرَمِي الْجِمَارَ لِإِقَامَةِ ذِكْرِ اللَّهِ».

ژباړه: "د بیت الله طواف، صفا او مروه، او جمرې په تیرو وېشتل د الله تعالی د یاد لپاره دي"¹.

اړینه ده چې بنده د حج شعائر د تعظیم، درناوي، مینې او د الله رب العالمین په وړاندې د تسلیمېدو په روحیه اجرا کړي، او په ارامۍ، وقار او د رسول الله ﷺ په پیروي کې یې ترسره کړي.

په کار ده چې دا ستر عبادتونه په ذکر، تکبیر، تسبیح، تحمید او استغفار سره ترسره شي؛ ځکه چې له هغه ځایه چې احرام تړي تر هغه چې احرام بېرته خلاصوي، هغه په عبادت کې دی، او حج د مېلې، لوبو او تفريح لپاره نه دی، چې انسان هر څه وغواړي بې له کوم حده ترې خوند واخلي، لکه څنګه چې د ځینو خلکو څخه لیدل کېږي چې له ځانه سره د موسیقۍ او سندرو آلاتو سره راځي چې د الله د ذکر څخه یې لرې کوي او د الله په نافرمانۍ ته یې اړ باسي، او ځیني خلک به تاسو گورئ چې په لوبو، خندا او خلکو باندې ټوکو کولو اخته وي، او داسې نور ناسم کارونه ترسره کوي، گویا چې حج د تفريح او لوبو لپاره فرض شوی وي.

1 بخاري په کتاب الجنائز، باب قول النبي ﷺ: «يعذب الميت ببكاء أهله عليه» إذا كان النوح من سنته، شمېره (1284)، او مسلم په کتاب الجنائز، باب البكاء على الميت، شمېره (923)، د اسامة بن زيد رضي الله عنهما له حديث څخه نقل کړي دي.

حاجي او نورو باندې واجب ده چې د هغو فرايضو ساتنه وکړي چې الله پرې لازم کړي دي، لکه په خپل وخت جماعت لمونځ کول، ښو کارونو باندې امر او د بدو کارونو څخه منع کول.

حاجي بايد مسلمانانو ته د گټې رسولو لپاره ليواله وي او د اړتيا په وخت کې د لارښوونې او مرستې په ذريعه هغوی سره احسان وکړي، او د هغوی په کمزورو کسانو رحم وکړي، په ځانگړې توگه د مهربانۍ په حالاتو کې، لکه د گټه گونې ځايونه او داسې نور، ځکه چې په خلکو رحم کول د خالق د رحمت لامل گرځي،

«وَأَيْنَمَا يَرْحَمْ اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ الرَّحْمَاءُ».

"او الله يوازې په خپلو مهربانو بندگانو رحم کوي" ¹.

هغه بايد د بيهوده خبرو، بد اخلاقي، نافرمانۍ، او د حق د ملاتړ پرته د بل هر څه لپاره له بحث کولو څخه ډډه وکړي، خو د حق د ملاتړ لپاره بحث او جدال کول په خپل ځای کې واجب دی. او پر خلکو ظلم او هغوی ته زیان رسولو څخه ډډه وکړي؛ له غيبت، نيمه، ښکنځلي، سپکاوي، وهل، او پرديو ښځو ته د کتلو څخه ډډه وکړي، ځکه چې دا کارونه هم په احرام کې حرام دي او هم د احرام څخه بهر، خو په احرام کې يې حرمت ډېر شديد دی.

1 بخاري په کتاب الحج، باب ما لا یلبس المحرم من الثياب، شمېره (1543)، او مسلم په کتاب الحج، باب ما یباح للمحرم بحج أو عمرة وما لا یباح وبيان تحریم الطيب علیه، شمېره (1177)، د ابن عمر رضي الله عنهما له حديث څخه نقل کړي دي.

او له هغو خبرو څخه دې ځان وساتي چې ځينې خلک يې کوي او د دې مشاعرو لپاره مناسبې نه دي، لکه د جمراتو ویشتلو په وخت کې داسې ويل: مونږ شيطان وويشتلو! او ممکن مشعر ته ښکځلي او سپکاوی وکړي يا يې په خپليو او ورته نورو شيانو باندې وولي، چې دا د عاجزۍ او عبادت سره مطابقت نه لري، او دا ډول کړنې د جمراتو د ویشتلو اصلي هدف سره، چې د الله عز وجل د ذکر ژوندي کول دي تناقض لري.

دويمه فايده: د احرام محظورات:

د احرام محظورات: هغه کارونه دي چې د حج يا عمرې په سبب يو محرم له هغو څخه منع شوي وي، او هغه درې ډوله دي:

يوه برخه يې نارينه او ښځو باندې حرامه ده، بله برخه يې يواځې نارينه باندې حرامه ده، او بله برخه يې يوازې ښځو باندې حرامه ده.

هغه څه چې نارينه او ښځو باندې حرامه ده، ځينې يې دا دي:

۱- فرج کې جماع کول: دا تر ټولو لوی محذور (ممنوع) دی، که په حج کې د لومړي تحلل څخه دمخه ترسره شي، درې شيان ورباندې مرتبېږي:

لومړی: د حج فاسدېدل، خو حاجي بايد خپل حج ته دوام ورکړي تر هغه چې پای ته يې ورسوي.

دويم: اړينه ده چې راتلونکي کال کې يې قضا راوړي، که څه هم نفلي حج وي.

درېم: په قضا حج کې بايد يو اوښ ذبح کړي.

۲- شهوت سره کتل او لمس کول.

۳- د دستکشو (لاسيوېس) اغوستل.

۴- د سر د وېښتانو لري کول د خريلو او داسې نور څه په ذريعه، همدارنگه د بدن د وېښتانو لري کول د مشهور قول پر بنسټ: خو که سترگو ته وېښتان ښکته شي او هغه ته تکليف ورکوي، او د تکليف ليري کولو لپاره يوازې د وېښته لري کول اړين وي، نو هغه لري کولی شي او پرې څه نشته، همدارنگه که محرم خپل سر په خپل لاس سره وگروي او بې له قصده يې وېښتان وريزي، نو هغه باندې هېڅ څه نشته.

۵- د لاسونو يا پښو د نوکانو پرې کول: پرته له دې چې د هغه نوکان مات شوي وي او زيان ورته رسوي، نو يوازې د زيان رسونکي برخې پرې کولو کې هېڅ باک نشته، او هغه باندې هېڅ گناه نشته.

۶- د احرام له تړلو وروسته په جامو، بدن يا نورو شيانو د عطرو کارول: مگر هغه عطر چې د احرام له تړلو مخکې کارول شوي وي، مهمه نه ده چې اثر يې له احرامه وروسته پاتې شي، ځکه چې په احرام کې حرام دا دی چې د عطرو کارول پيل کړي پرته له دې چې دوام ورکړي. د احرام په حالت کې د حاجی لپاره د زعفرانو لرونکي قهوي څښل روا نه دي، ځکه چې زعفران يو عطر دی، مگر دا چې د پخلي

له امله يې خوند او بوی له لاسه ورکړی وي، او پرته له رنگ څخه يې بل څه پاتې نه وي، په دې صورت کې کومه ستونزه نشته.

۷- د ښکار وژل: هغه حلال وحشي حيوان دی، لکه: هوسی، سويان، کوتري او ملخان. هر چې د سمندري ښکار په اړه دي، نو هغه مباح دی، او د حاجي لپاره د سمندر د کب ښکار کول جائز دي، همدارنگه اهلي حيوان لکه چرگي هم ورته حلال دي.

که ملخان يې په لاره کې خپاره شي او بله لاره نه وي، او هغه په غير ارادي ډول په ځينو يې پښه کېږدي، نو په هغه کې هېڅ گناه نشته؛ ځکه چې هغه د دوی د وژلو اراده نه درلوده، او نشي کولی ځان له دوی څخه وساتي.

د ونو پرې کول د احرام لرونکي کس لپاره حرام نه دي؛ ځکه چې احرام پرې هېڅ اغيزه نلري، دا يوازې د هغو کسانو لپاره حرام دي چې د حرم په ميلونو کې دي، که دوی په احرام کې وي يا نه وي، په دې اساس، په عرفه کې د ونو پرې کول جائز دي، مگر په منی او مزدلفه کې جواز نلري، ځکه چې عرفه د ميلونو څخه بهر ده، پداسې حال کې چې منی او مزدلفه د ميلونو دننه دي.

که چېرې هغه د تگ پر مهال په ناڅاپي ډول له ونې سره ټکر وکړي، نو په هغه باندې څه نشته، او د وچو ونو پرې کول حرام نه دي.

هغه څه چې د نارینه وو لپاره حرام دي او ښځو باندې حرام نه دي، دوه شیان دي:

۱- د گنډل شوي جامې اغوستل: دا په دې معنی ده چې جامې او داسې نور په عادي ډول واغوستل شي، لکه کمیس، د کمیس لاندې جامې، پرتوگ، او داسې نور، د نارینه لپاره جواز نلري چې دا شیان په عادي ډول واغوندي. خو، که دا شیان د معمول طریقې پرته په بل ډول واغوندي، نو په دې کې هېڅ گناه نشته، لکه د کمیس څخه ځادر جوړ کړي، او یا چین داسې اغوستل چې پورته یې بنسټه وي، نو په دې ټولو کې هېڅ گناه نشته، د پيوند شوي ځادر او گنډل شوي لنگ په اغوستلو کې هېڅ حرج نشته.

د کمر بند، لاس گهری، عینک، او خپل ځادر په پینګ (نېسلوونکي) باندې تړل اغوستل جائز دي؛ ځکه چې د دې شیانو په اړه د رسول الله ﷺ څخه منع نه ده راغلی او د هغه څیزونو په معنی هم نه دي چې پرې منع راغلی وي، بلکې له نبي ﷺ څخه د محرم د اغوستلو په اړه پوښتنه وشوه، او وې فرمایل:

«لَا يَلْبَسُ الْقَمِيصَ، وَلَا الْعَمَائِمَ، وَلَا السَّرَاوِيْلَاتِ، وَلَا الْبَرَائِسَ، وَلَا الْخِفَافَ».

«کمیس، پگړی، پرتوگونه، خولی لرونکي جامې، خپلی، او موزي به نه اغوندي»¹. نو د هغه (صلی الله علیه وسلم) ځواب

1 بخاري په کتاب جزاء الصيد، باب لبس الخفين للمحرم إذا لم يجد النعلين، شمېره (1841)، او مسلم په کتاب الحج، باب ما يباح للمحرم بحج وعمرة وما لا يباح وبيان تحريم الطيب عليه، شمېره (1178)، د ابن عباس رضي الله عنهما له حديث څخه نقل کړي دي.

د هغو شيانو په اړه چې بايد وا نه غوښتل شي، پر دې دلالت کوي چې پرته له ياد شوو څيزونو څخه، د نورو شيانو اغوستل محرم لپاره جواز لري، او رسول الله صلى الله عليه وسلم محرم ته اجازه ورکړې ده چې د خپلو پينو ساتنو ته اړتيا لري، او همدارنگه د عینکو کارول؛ ځکه چې هغه د خپلو پينو هغه د خپلو سترگو د ساتنې لپاره عینکو ته اړتيا لري، او فقهاوو د مشهور قول له مخې سړي ته د گوتې د اغوستلو اجازه ورکړې ده.

د احرام په حالت کې محرم ته جواز لري چې پرتوگ واغوندي که چېرې لنگ يا د هغې قيمت ورسره نه وي، او که چېرې خپلۍ يا د هغې قيمت ونه مومي نو موزې دې واغوندي؛ د ابن عباس رضی الله عنه د حديث پر بنسټ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د عرفات په خطبه کې فرمايلي دي:

«فَمَنْ لَمْ يَجِدِ النَّعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسِ الْخُفَيْنِ، وَمَنْ لَمْ يَجِدْ إِزَارًا فَلْيَلْبَسِ السَّرَاوِيلَ».

"څوک چې خپلۍ نشي موندلې، نو موزې دې واغوندي، او څوک چې لنگ نه شي موندلې، نو پرتوگ دې واغوندي".¹

۲- د سر پټول په چسپېدلي څيز سره: لکه پگړۍ، غتره (څادر)، خولۍ، او داسې نور، او کوم شيان چې سر پورې

1 احمد (402/6)، او مسلم: کتاب الحج، باب استحباب رمي جمره العقبة يوم النحر راكباً، وبيان قوله ﷺ: «لَتَأْخُذُوا مَنَاسِكُكُمْ»، شمېره (1298)، د أم الحصين رضي الله عنها له حديث څخه نقل کړي دي.

چسپېدلي نه وي، لکه خیمه، چتری، یا د موټر چټ، په دې کې هېڅ حرج نشته، ځکه چې هغه څه چې منع دي هغه د سیوري پرته د سر پټول دي، او د ام الحصین الاحمسیه په حدیث کې راغلي چې وایي:

«حَجَّجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَجَّةَ الْوَدَاعِ، فَرَأَيْنُهُ حِينَ رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ وَأَنْصَرَفَ وَهُوَ عَلَى رَاحِلَتِهِ، وَمَعَهُ بِلَالٌ وَأَسَامَةُ، أَحَدُهُمَا يَقُودُ بِهِ رَاحِلَتَهُ، وَالْآخَرُ رَافِعٌ ثَوْبَهُ عَلَى رَأْسِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يُظِلُّهُ مِنَ الشَّمْسِ».

"مور د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره د الوداع حج ادا کړ، ما هغه په داسې حالت کې ولید چې خپل سپرلی باندي و او جمره عقبه یې وویشتله او لار، بلال او اسامه هم ورسره وو، یو سپرلی څارله، او بل یې خپله جامه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په سر پورته نیولې و، ترڅو د لمر څخه ورته سیوری وکړي". او په بل روایت کې راځي چې:

«يَسْتُرُهُ مِنَ الْحَرِّ، حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ»

"ترڅو له گرمۍ څخه یې وساتي، تر هغه چې جمره عقبه یې وویشتله" احمد او مسلم روایت کړي دي¹. دا د اختر په ورځ د احرام له تحلل (خلاصېدو) څخه مخکې و؛ ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به د اختر پرته په نورو ورځو کې جمرات په پیاده شکل ویشتل، نه دا چې سپرلی باندي وي².

1 ابو داود په کتاب المناسک، باب في رمي الجمار، شمېره (1969)، د ابن عمر رضي الله عنهما له حدیث څخه نقل کړی.

2 بخاري په أبواب المحصر، باب الإطعام في الفدية نصف صاع، شمېره (1816)، او مسلم په کتاب الحج، باب جواز حلق الرأس للمحرم إذا كان به

او محرم اجازه لري چې خپل سر باندې بار يا پېټۍ کېږدي، په دې شرط چې د دې اراده نه لري چې خپل سر پټ کړي، او همدارنګه، هغه ته اجازه ده چې اوبو کې غوټۍ ووهي، که څه هم د اوبو سره يې سر وپوښل شي.

هغه څه چې د ښځو لپاره حرام دي مګر د نارينه وو لپاره نه دي، هغه نقاب دی، نقاب هغه څه ته ويل کېږي چې ښځه خپل مخ په يو څه وپوښي او يوازې د سترګو لپاره سوری پرېږدي ترڅو د هغې له لارې وليدلې شي، ځينې علماء وايي: د هغې لپاره دا روا نه ده چې خپل مخ نقاب يا بل څه باندې پټ کړي، مګر دا چې نارينه د هغې نږدې تېر شي؛ نو په دې حالت کې هغه بايد خپل مخ پټ کړي، او کفار وړباندې نشته، که پوښ د هغې مخ لمس کړي يا يې نه کړي.

د ياد شويو محظوراتو ترسره کوونکي درې حالتونه لري: لومړی حالت: که چېرته يو سړی بې له کوم عذر او اړتيا څخه د احرام محظور ترسره کړي، نو هغه گناهکار دی او فديه (کفار) وړباندې لازمه ده.

دويم حالت: که چېرته يو سړی د اړتيا له مخې ممنوع شی ترسره کړي؛ لکه: د ډېرې يخنۍ له کبله د ځان ژغورلو لپاره چې ورته گواښ وي، د کميس اغوستل ورته جواز لري، نو په دې حالت کې هغه ته اجازه ده چې دا کار وکړي، خو بيا هم پرې فديه لازمه ده، لکه څنګه چې د کعب بن عجره رضي

أذى، ووجوب الفدية لحلقه، وبينان قدرها، شمېره (1201)، د کعب بن عجرة رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړي دي.

الله عنه سره وشوه، كله چي هغه رسول الله صلى الله عليه وسلم ته راورل شو، په داسي حال كي چي د هغه له سر څخه سپري په مخ باندې خورېدلې، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم هغه ته اجازه وركړه چي خپل سر وڅري او فديه وركړي.¹

درېم حالت كي: دا چي د عذر له امله يو ممنوع كار ترسره كړي؛ يا د ناپوهي، هېرېدو، خوب، يا په جبر سره يې ترسره كړي وي، نو په هغه باندې هېڅ گناه نشته او نه هم فديه وركول كېږي، د الله تعالى د دې فرمان په بنسټ:

(وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ...)
ژباړه: (او په تاسو هېڅ گناه نشته په هغه شي كي چي تاسو په كي خطا شئ او لېكن [گناه شته د] هغه [كار] چي ستاسو زړونه د هغه قصد [اراده] وكړي...) [الأحزاب: 5]. او الله تعالى فرمايلي دي:

(...رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا...)

ژباړه: (اي زموږ ربه! كه له موږ څخه څه هېره او خطا شوې وي، موږ پرې مه نيسي...) [البقرة: 286]. نو الله تعالى وفرمايل:

«فَقَدْ فَعَلْتُ».

"ما دا كار وكړ"².

او په حديث كي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي:

1 مسلم په كتاب الإيمان، باب بيان قوله تعالى: شَمِرَهُ (126)، د ابن عباس رضي الله عنهما له حديث څخه نقل كړی.

2 ابن ماجه په كتاب الطلاق، باب طلاق المكره والناسي، شَمِرَهُ (2043)، د ابي ذر الغفاري رضي الله عنه له حديث څخه نقل كړی.

«إِنَّ اللَّهَ قَدْ تَجَاوَزَ عَنْ أَمْتِي الْخَطَأَ، وَالنِّسْيَانَ، وَمَا اسْتَكْرَهُوا عَلَيْهِ».

«بېشکه چې الله تعالى زما د امت تېروتنه، هېرېدل، او هغه څه چې دوی پرې مجبور کړل شوي، معاف کړي دي»¹.

دا عام متنونه دي د احرام د منع شوو کارونو او نورو مواردو په اړه، چې بنيي هغه کس چې د ناپوهۍ، يا هېرولو، يا د زور له امله معذور وي، له مؤاخذه (سزا) څخه معاف دي، الله تعالى په خاصه توګه د ښکار په اړه چې د احرام يو منع شوی کار دی، فرمايي:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيِّدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ...)

ژباړه: (ای مومنانو! د احرام په حالت کې ښکار مه وژئ او که له تاسې نه چا قصداً داسې وکړل نو د وژل شوي برابر يو څاروی دی...) [المائدة: 95]. نو الله تعالى د سزا واجب والی د قاتل په قصدي ډول عمل ترسره کولو باندې محدود کړ، په قصدي ډول ترسره کول د سزا او ضمانت لپاره يو مناسب وصف دی، نو دې ټکي ته بايد پام وشي او حکم ورپورې وتړل شي، که چېرې قصدي نه وي، نو هغه نه ګناهګار دی او نه هم کفاري ته اړتيا لري.

خو کله چې عذر لرې شي، او ناپوه کس پوه شي، هېرېدونکی کس په ياد ولري، ويده کس راوېش شي، او مجبوریت له منځه لاړ شي، نو حرام کار بايد سمدلاسه

¹ مسلم په کتاب الحج، باب صفة حج الصبي، شمېره (1336)، د ابن عباس رضي الله عنهما له حديث څخه نقل کړی.

پرېښودل شي، خو که چېرې هغه د عذر له لري کېدو وروسته هم دې کار ته دوام ورکړي، نو هغه گناهکار دی او باید کفار ه ورکړي، د بيلگي په توگه: که يو نارينه د خوب په وخت کې خپل سر پټ کړي، تر هغه چې هغه ویده وي، هغه باندې هېڅ گناه نشته، کله چې هغه راوېښ شي، نو باید سمدلاسه خپل سر لوڅ کړي، او که هغه په دې پوه وي چې سر باید لوڅ کړی شي، خو بيا هم خپل سر نه لوڅوي، نو هغه باید کفار ه ورکړي. د فديې مقدار د هغو محظوراتو لپاره چې مونږ ياد کړل، په لاندې ډول دی:

۱- د وېښتانو او نوکانو پرې کول، عطر استعمالول، شهوت سره لمسول، د تکرار کتلو سره انزال، د لومړي تحليل وروسته جماع کول، د عمرې په حالت کې جماع کول، د دستکشو اغوستل، د نارينه و لپاره د گنډل شوي څېز اغوستل، د سر پټول، او د ښځې لپاره د مخ پټول (نقاب)، په دې ټولو مواردو کې فديې ورکول ضروري دي؛ په هره يوه کې يې درې انتخابونه شته: يا يوه پسه ذبح کړي، يا شپږ مسکينانو ته خوراک ورکړي، يا درې ورځې روژه ونيسي، د دې انتخابونو څخه دې يو انتخاب کړي؛ د الله تعالی د قول پر بنسټ چې د سر د وېښتانو د خړيلو په اړه يې فرمايي:

﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ...﴾

ژباړه: (خو که څوک له تاسې نه ناروغ وي يا يې په سر کې څه تکليف وي...) الآية [البقرة: 196]. نور موارد هم په همدې قياس دي، که يې ذبح غوره کړه، نو يو پسه (نر يا ښځينه) د پسه يا وزې څخه ذبح کړي چې د قربانۍ معيارونه

يې پوره کړي وي، يا د هغې بدله د اوښې يا غوا اومه برخه دې ورکړي، او ټولې غوښې دې بايد په فقيرانو ووېشل شي او له هغې څخه دې په خپله نه خوري، که يې خوراک ورکول غوره کړل، نو د هر مسکين لپاره نيم صاع (شاوخوا دوه کيلوگرامه) خوراک ورکړي، چې د کجورو يا غنمو يا نورو حبوباتو څخه وي، که يې روژه غوره کړه، نو درې ورځې پرله پسې يا جلا دې روژې ونيسي.

۲- د ښکار جزا: که د ښکار شوي حيوان مثل (ورته حيوان) شتون ولري، نو درې انتخابه لري؛ يا دې ته ورته حيوان په څېر ذبح کړي، او ټولې غوښې يې د مکې فقيرانو ته ووېشي، يا دې د ورته حيوان بيه معلومه کړي، او د بيې په اندازه دې فقيرانو ته خوراک ووېشي (هر مسکين لپاره نيم صاع)، يا دې د هر مسکين د خوراک په مقابل کې يوه ورځ روژه ونيسي.

که چېرې د ښکار شوي حيوان په څېر پيدا نه شي، نو هغه دوه انتخابه لري: يا بايد د وژل شوي ښکار قيمت دې معلومه کړي، او د هغه د قيمت معادل خوراک دې په غريبانو ووېشي، هر غريب ته دې نيم صاع ورکړي، يا د هر مسکين د خوراک پر ځای دې يوه ورځ روژه ونيسي.

د هغه څه مثال چې په مقابل کې يې څاروی ذبح کېږي: پسه د کوتر په مقابل کې دی، نو هغه چا ته وايو چې کوتره يې وژلی وي: ته اختيار لري؛ که غواړې يوه پسه حلال کړې، يا که غواړې د پسه قيمت معلوم کړې او پيسو باندې د حرم

مسکینانو ته نیم صاع خواره ورکړي، یا که غواړي د هر مسکین د خوراک په مقابل کې یوه ورځ روژه ونیسي.

او هغه ښکار چي مثل (برابر) یې نشته: ملخ دی، نو څوک چي په قصد سره ملخ ووژني، وایو: که غواړي، وگوره چي د ملخ قیمت څومره دی او د هغه مقدار معادل خواره د حرم (مکې) مسکینانو ته ورکړه؛ د هر مسکین لپاره نیمه پیمانه، او که غواړي، د هر مسکین د یوې ورځې د اطعام (خواره ورکولو) پرځای یوه ورځ روژه ونیسه.

۳- د حج په حالت کې د لومړي احلال (تحلل) څخه مخکې د جماع کولو کفار ه یوه بدنه (اوبښ یا غوا) ده. دریمه فایده: د ماشوم د احرام په اړه:

هغه کوچنی ماشوم چي لا بلوغ ته نه وي رسېدلی، حج پرې فرض نه دی، خو که هغه حج وکړي، نو د حج ثواب به ورته ورسېږي او کله چي بلوغ ته ورسېږي، فرضي حج باید تکرار کړي، او څوک چي د هغه سرپرست وي، که پلار وي، مور وي یا بل څوک، باید د هغه لپاره احرام وتړي، د حج د مناسکو اجر به ماشوم ته ورسېږي، او د هغه سرپرست ته به هم د دې اجر ورکړل شي، د هغه حدیث پر بنسټ چي په صحیح کې د ابن عباس رضی الله عنهما څخه راغلي چي: یوې ښځې یو ماشوم رسول الله صلی الله علیه وسلم ته وړاندې کړ او ویې ویل: ای د الله رسوله! ایا د دې لپاره حج شته؟ هغه وفرمایل:

«نَعَمْ، وَلَکِ أَجْرٌ».

«هو، او ستا لپاره هم د هغه اجر شته»¹.

که ماشوم ممیز (عقلمن) وي، یعنی څوک چې په هغه څه باندې پوهېږي چې ورته وویل شي، نو هغه باید پخپله د احرام لپاره نیت وتړي، د هغه سرپرست دې ورته ووايي: د فلان کار لپاره د احرام نیت وکړه، او هغه ته دې امر وکړي چې د حج د مراسمو څخه چې څومره توان لري ترسره یې کړي، لکه په عرفات کې ودریدل او په منی او مزدلفه کې شپه تېرول. او هغه اعمال چې نشي ترسره کولی، لکه د جمراتو ویشتل، نو د هغه سرپرست یا بل څوک کولی شي د هغه له اجازې سره د هغه پر ځای دا کار وکړي، پرته له طواف او سعی څخه، که هغه ونه شي کولی چې دا کار وکړي، هغه باید په شا یا غیر کې ونیول شي، او ورته وویل شي: طواف لپاره نیت وکړه، د سعی لپاره نیت وکړه. په دې حالت کې، هغه څوک چې هغه په شا کوي او یا غیر کې اخلی، کولی شي د خپل ځان لپاره او ماشوم د خپل ځان لپاره د طواف او سعی نیت وکړي، نو طواف او سعی د دواړو لپاره ترسره کېږي، ځکه چې هر یو نیت کړی دی، او رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

«إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى».

1 بخاري په کتاب بدء الوحي، باب کیف کان بدء الوحي إلى رسول الله ﷺ، شمېره (1)، او مسلم په کتاب الإمامة، باب قوله ﷺ: «إنما الأعمال بالنية» وأنه يدخل فيه الغزو وغيره من الأعمال، شمېره (1907)، د عمر بن الخطاب رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړي دي.

ژباړه: «بیشکه دارومدار د عملونو په نیتونو پورې دی او هر انسان ته به هغه څه حاصل شي چې نیت یې کړی وي»¹. او که ماشوم غیر ممیز (عقلمند نه) وي، نو د هغه ولي (سرپرست) د هغه لپاره د احرام نیت کوي، د هغه پر ځای جمرات ولي، او هغه د حج د مراسمو ځایونو ته لکه عرفات، مزدلفه او منی ته له ځانه سره وړي، او هغه په غیر کې نیسي او هغه ته طواف او سعی ترسره کوي، په دې حالت کې، د سرپرست لپاره دا صحیح نه دی چې په همدې طواف او سعی کې د خپل ځان لپاره هم نیت وکړي؛ ځکه چې دلته ماشوم نه نیت کوي او نه عمل یې ترسره کړی، بلکې نیت یوازې د غیر کوونکي له خوا ترسره شوی، ځکه چې یو عمل د دوه نیتونو او دوه کسانو لپاره صحیح نه دی، برعکس د هغه حالت چې ماشوم ممیز (عقلمند) وي؛ ځکه چې په دې حالت کې هغه نیت کړی، او اعمال د نیتونو پر بنسټ دي، په دې اړه زما نظر همدا دی. نو په دې اساس، لازم دی چې ولي (سرپرست) لومړی د خپل ځان لپاره طواف او سعی وکړي، بیا وروسته د ماشوم لپاره طواف او سعی وکړي، یا هم کوچنی د یو اعتماد وړ شخص (ثقه) ته وسپاري چې د هغه لپاره طواف او سعی وکړي.

او د کوچني د احرام احکام د لوی شخص د احرام د احکامو په شان دي؛ ځکه چې نبي کریم ﷺ تایید کړې چې د کوچني

1 بخاري په کتاب الحج، باب وجوب الحج وفضله، شمېره (1513)، او مسلم په کتاب الحج، باب الحج عن العاجز لزمانة وهرم ونحوهما أو للموت، شمېره (1334)، د ابن عباس رضي الله عنهما له حدیث څخه نقل کړي دی.

لپاره حج شته، نو كله چي حج ثابت شي، د هغه احكام او لازمي مسئلې يې هم ثابتېږي، نو پر دې اساس، كه ماشوم هلك وي، نو هغه دې د هغو شيانو څخه ځان وساتي چې يو لوى سړى ترې ځان ساتي، او كه ماشومه انجلۍ وي، نو د هغه څه څخه دې ځان وساتي چې يوه لويه ښځه ترې ځان ساتي، خو د كوچني له خوا د عمدي (قصدي) عمل ترسره كول د لوى كس د خطا په څېر دى، نو كه ماشوم خپله د احرام له محظوراتو (منع شوو كارونو) څخه څه ترسره كړل، نو نه هغه باندې كفاره (فديه) شته، او نه د هغه سرپرست باندې.

څلورمه گڼه: د حج د ترسره كولو لپاره وكيل نيول:

كه چېرې په يو كس باندې حج فرض وي، او د حج كولو توان ولري، نو پخپله بايد حج وكړي، او كه پخپله د حج كولو توان ونلري، او د هغه د ناتوانۍ لړۍ كېدلو هيله شتون ولري، لكه ناروغ چې د روغېدو هيله ولري، نو هغه دې حج وځنډوي تر هغه چې د حج كولو توان پيدا كړي، او كه له حج څخه مخكې مړ شو، نو د هغه له خوا د هغه له مال څخه بايد حج ترسره شي، او په هغه باندې هېڅ گناه نشته.

او كوم كس باندې چې حج فرض وي، د داسې ناتوانۍ له امله چې د روغېدو تمه يې نه كېږي، لكه بوډا، يا هغه ناروغ چې روغېدو هيله په كې نه ليدل كېږي، يا هغه څوك چې د سورلۍ توان نلري، نو هغه كولى شي د خپل ځان له خوا يو څوك د حج كولو لپاره وكيل وټاكي، د هغه څه پر بنسټ چې په صحيحنو كې د ابن عباس رضى الله عنهما په حديث راغلي دي:

أَنَّ امْرَأَةً مِنْ خَتَمَ قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ فَرِيضَةَ اللَّهِ عَلَى عِبَادِهِ فِي الْحَجِّ أَدْرَكْتُ أَبِي شَيْخًا كَبِيرًا، لَا يَنْتَبُثُ عَلَى الرَّاحِلَةِ، أَفَأَحُجُّ عَنْهُ؟ قَالَ: «نَعَمْ».

د ختم له سيمي څخه يوي بنځي وويل: اي د الله رسوله، د الله تعالى له خوا د حج فرضېدل پر خپلو بندگانو باندي په داسي حال كي فرض شو چي زما پلار ډېر بوډا دی، او نشي کولی سپرلی باندي ثابت پاتې شي، ايا زه د هغه له خوا حج وکړم؟ هغه وفرمايل: "هو" 1. او دا د حجة الوداع پر مهال و.

سړی د بنځي استازی -وکیل- کېدی شي، او بنځه د سړي استازی -وکیل- کېدی شي.

که چېرې استازي -وکیل- باندي حج کول فرض وي مگر د ځان لپاره يي حج نه وي کړی، نو هغه نشي کولی چي د بل چا لپاره حج وکړي، بلکي لومړی بايد له ځانه پيل وکړي؛ د ابن عباس رضي الله عنهما د حديث پر بنسټ:

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سَمِعَ رَجُلًا يَقُولُ: لَبَيْكَ عَنْ شَبْرُمَةَ قَالَ: «مَنْ شَبْرُمَةُ؟» قَالَ: أَخٌ لِي، أَوْ قَرِيبٌ لِي، قَالَ: «حَجَّجْتَ عَنْ نَفْسِكَ؟» قَالَ: لَا، قَالَ: «حُجَّ عَنْ نَفْسِكَ، ثُمَّ حُجَّ عَنْ شَبْرُمَةَ».

رسول الله صلى الله عليه وسلم واورېدل چي يو سړی وايي: د شبرمه له لوري لبيک -نيت کوم-، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل: "شبرمه څوک دی؟" هغه وويل: هغه زما ورور يا زما خپلوان دی، هغه وفرمايل: "ايا تا د خپل

1 ابو داود په کتاب المناسك، باب الرجل يحج عن غيره، شمېره (1811)، او ابن ماجه په کتاب المناسك، باب الحج عن الميت، شمېره (2903)، د ابن عباس رضي الله عنهما له حديث څخه نقل کړي دي.

حُان له خوا حج کړی دی؟" هغه وویل: نه، هغه وفرمایل: "د خپل حُان له خوا حج وکړه، بیا د شبرمه له خوا حج وکړه". ابو داود او ابن ماجه روایت کړي دي¹.

د استازي لپاره غوره دا ده چې په څرگنده توګه خپل مؤکل ته اشاره وکړي او ووايي: د فلاني په استازیتوب نیت کوم، که د بنځي په استازیتوب حج کوي، باید ووايي: د فلاني د مور په استازیتوب نیت کوم، یا د فلاني د لور په استازیتوب نیت کوم.

که په زړه کې نیت وکړي او نوم یې یاد نه کړي، نو کومه ستونزه نشته، که د موکل نوم ورڅخه هېر شي، نو په زړه کې دې د هغه چا په استازیتوب نیت وکړي چې هغه یې ټاکلی دی، حتی که نوم یې ور یاد نه شي، ځکه چې الله تعالی هغه پېژني او هېڅ شی له هغه څخه پټ نه دی.

وکیل - استازی - باید له الله تعالی څخه ووپرېږي او د مراسمو د بشپړولو لپاره باید لیواله وي؛ ځکه چې هغه ته دا دنده امانت سپارل شوې ده، هغه باید د هغه څه ترسره کولو ته لیواله وي چې اړین دي او له منع شویو شیانو څخه باید ډډه وکړي، او د مراسمو د بشپړېدو او سنتونو د عملي کولو لپاره څومره چې توان لري باید بشپړ یې کړي.

پنځمه فایده: د احرام جامي بدلول:

¹ مسلم په کتاب الحج، باب حجة النبي ﷺ، شمېره (1218)، د جابر رضي الله عنه له حدیث څخه نقل کړی.

محرم که سړی وي يا بنځه؛ د هغه لپاره جایز ده چې د احرام هغه کالي بدل کړي چې په هغوی يې احرام تړلی و او نورې جامې واغوندي؛ که دویمه جامه هغه ډول وي چې د محرم لپاره د اغوستلو جواز ولري، همدارنگه محرم لپاره جایز ده چې د احرام تړلو څخه وروسته څپلی پینو کړي؛ که څه هم د احرام تړلو په وخت کې يې پینې لوڅې وي.

شپږمه فايده: د طواف دوه رکعتونو په ځای کې:

سنت طریق دا ده، چې څوک له طواف څخه فارغ شي، نو د مقام شاته دې د طواف دوه رکعت له مونځ وکړي، که د مقام نږدې ځای پراخ وي، نو ښه ده؛ که نه وي، نو که لېرې هم وي دوه رکعت له مونځ دې وکړي، په داسې حال کې چې مقام د هغه د او کعبې تر منځ وي، نو په دې سره ګواکې د مقام شاته يې له مونځ کړی وي او د نبي کریم صلی الله عليه وسلم په سنت باندې يې عمل کړی وي، لکه څنگه چې د جابر رضي الله عنه په حديث کې د نبي کریم صلی الله عليه وسلم د حج د طريقې په بيان کې راغلي دي:

"أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَعَلَ الْمَقَامَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ".
 "پېشکه هغه صلی الله عليه وسلم د مقام او کعبې تر منځ له مونځ وکړ"¹.

1 ابو داود په کتاب المناسک، باب من لم يدرك عرفة، شمېره (1949)، او ترمذي په أبواب الحج، باب ما جاء فيمن أدرك الإمام بجمع فقد أدرك الحج، شمېره (889)، او نسائي په کتاب مناسك الحج، باب فرض الوقوف بعرفة، شمېره (3016)، او ابن ماجه په کتاب المناسك، باب من أتى عرفة قبل الفجر ليلة جمع، شمېره (3015)، د عبد الرحمن ابن يعمر رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړي دي.

اوومه فايده: د سعي او طواف ترمنځ د موالاة (پرله پسې والی) په اړه:

غوره ده چې سعي د طواف سره په پرله پسې ډول وشي، او که ډېر وروسته يې وکړي، نو هېڅ حرج نشته، لکه د ورځې په پيل کې طواف او په پای کې سعي کول، يا د شپې طواف کول او له هغې وروسته د ورځې په اوږدو کې سعي کول، او د هغه چا لپاره چې د سعي په جريان کې ستړی شوی وي، دا روا ده چې کښيني او آرام وکړي، بيا په پښو يا گادۍ يا داسې نورو کې خپله سعي بشپړه کړي.

که چېرې د سعي په وخت کې لمونځ ودرېږي، نو هغه بايد لمونځ ته داخل شي، او کله چې يې سلام وگرځاوه خپله سعي دې له هغه ځايه څخه بشپړه کړي چې د لمانځه څخه مخکې ورته رسيدلی وي.

همدارنگه، که چېرته په طواف کې وي او لمونځ ودرېږي او يا جنازه حاضره کړی شي، نو هغه دې لمونځ ادا کړي؛ کله چې فارغ شي، خپل طواف دې له هغه ځايه چې د لمونځ د مخه يې پريښی و، بيا پيل کړي، او د هغه گردش چې په کې يې توقف کړی، بيا تکرار ته يې اړتيا نشته؛ زما په نزد د راجح قول له مخې؛ ځکه کله چې د لمونځ لپاره قطع کول معاف وي، نو د لومړي شوط باطلولو لپاره هېڅ دليل نشته.

اتمه فايده: د طواف يا سعي په شمېر کې شک کول:

که چېرته طواف کوونکی د طواف په شمېر کې شک وکړي، که ډېر شک کوونکی وي، لکه: وسواس لرونکی انسان، نو دې ډول شک ته بايد پام و نه کړی شي، او که ډېر

شک کوونکی نه وي، که شک يې د طواف د پای ته رسولو څخه وروسته وي، بيا هم دې ډول شک ته بايد پام و نه کړی شي؛ مگر دا چې ډایمن شي چې يو گردش کم دی، نو هغه بايد گردش تکميل کړي، که چېرته شک يې د طواف په جريان کې وي، لکه: چې شک وکړي چې اوسنی گردش دريم دی که څلورم؟ که يو عدد د هغه په نظر راجح وي، نو د راجح عدد باندې بايد عمل وکړي، که هېڅ يو عدد هم ورته راجح نه وي، نو په يقيني عدد باندې بايد عمل وکړي، چې هغه لږ عدد دی.

په ياد مثال کې: که دريم عدد ورته راجح وي، نو گردش دې دريم وگڼي او څلورم گردش دې ترسره کړي، او که څلورم عدد ورته راجح وي، نو څلورم گردش دې وگڼي او درې نور گردشونه دې ترسره کړي، که هېڅ عدد ورته راجح نه وي، نو دريم گردش دې يې وگڼي، ځکه چې يقين هماغه لږ عدد دی، او پاتې څلور گردشونه دې بايد ترسره کړي.

د سعي په شمېر کې د شک حکم هم د طواف د شمېر د شک په څېر دی، په ټول هغه څه کې چې مخکې بيان شول.

نهمه فايده: د عرفې د وقوف په اړه:

مخکې بيان شول چې د حاجي لپاره غوره دا ده چې د ذي الحجي په اتمه دې د حج احرام وتړي، بيا دې منی ته ولاړ شي او پاتې ورځ دې په منی کې تېره کړي، د نهمې شپه دې په منی کې تېره کړي او بيا د نهمې ورځې په سهار دې عرفات ته ولاړ شي. دا د فضيلت له مخې ده؛ که چېرته پرته له دې

چې منی ته لار شي عرفات ته ولاړ شي، نو غوره عمل يې پرېښی دی، مگر په هغه باندې هېڅ گناه نشته.

په عرفه کې د وقوف کوونکي لپاره لازمه ده چې د عرفې د حدودو څخه ډاډمن شي، ځکه چې ځيني حاجيان د عرفې د حدودو بهر درېږي؛ يا د ناپوهۍ له امله يا د بل چا په تقليد سره، نو هغه کسان چې د عرفې د حدودو څخه بهر درېږي دي، د دوی حج نه قبلېږي؛ ځکه چې دوی په عرفه کې نه دي درېږلي، حال دا چې نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي:

«الْحَجُّ عَرَفَةٌ».

"(د) حج (اصلي رکن) عرفه دی»¹. د عرفې په هر ځای کې چې وقوف وکړي، هغه کافي دی؛ د نبي کریم صلی الله عليه وسلم د دې وينا پر بنسټ چې فرمايي:

«وَقَفْتُ هَاهُنَا، وَعَرَفْتُ كُلَّهَا مَوْقِفٌ».

«زه دلته ودرېدم او ټول عرفات د وړېدو ځای دی»².

څوک چې د عرفې په ورځ په عرفات کې ولاړ وي، تر لمر لوېدو پورې د عرفات له حدودو څخه د وتلو اجازه نه لري، ځکه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم تر لمر لوېدو پورې هلته ولاړ و، او ويې فرمايل:

1 مسلم په کتاب الحج، باب ما جاء أن عرفة كلها موقف، شمېره (1218)، د جابر رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړی.

2 مسلم په کتاب الحج، باب استحباب رمي جمرة العقبة يوم النحر راکبا، وبيان قوله ﷺ: «لتأخذوا مناسککم»، شمېره (1297)، د جابر رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړی.

«خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ».

«خپل عبادتونه او د حج اعمال زما څخه واخلي»¹.

د عرفې د وقوف وخت د اختر د ورځې سهار را ختلو پورې دی، نو چا باندې چې د اختر د ورځې سهار راشي او هغه لا تر اوسه په عرفه کې وقوف نه وي کړی، نو حج يې له لاسه ورکړی، که د احرام په پیل کې يې شرط لگولی وي چې:

«إِنْ حَبَسَنِي حَابِسٌ فَمَحَلِّي حَيْثُ حَبَسْتَنِي»،

«کچېرته څه بندوونکي شي زه ایسار کړم زما د احرام نه وتلو حای به هغه وي چې زه پکې بند پاتې شم»²، هغه دې خپل ځان د احرام څخه خلاص کړي او هغه باندې هېڅ څه نشته، که يې دا شرط نه وي ایښی او وقوف يې له لاسه ورکړی وي، نو د عمرې په څېر له احرام څخه ځان خلاصوي، هغه دې بیت الله ته لار شي، طواف، او سعی دې وکړي، او خپل سر دې وڅړي، که د قربانۍ څاروی ورسره وي، هغه دې ذبحه کړي، او کله چې دوهم کال راشي، د قضای شوي حج قضایي به راوړی او قرباني به وکړي، او که د قربانۍ څاروی و نه مومي، نو لس ورځې روژې دې ونیسي؛ درې ورځې د حج په جریان کې او اووه ورځې کله چې بېرته خپلې کورنۍ ته راستون شي.

1 نسائي په کتاب مناسك الحج، كيف يقول إذا اشترط، شمېره (2766)، د ابن عباس رضي الله عنهما له حديث څخه نقل کړی.

2 مسلم په کتاب الحج، باب استحباب رمي جمرة العقبة يوم النحر راکباً، وبيان قوله ﷺ: «لَتَأْخُذُوا مَنَاسِكَكُمْ»، شمېره (1297)، د جابر رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړی.

لسمه فايده: د مزدلفې څخه د تگ په اړه:

قوي سړي لپاره جواز نلري چې د مزدلفې څخه لاړ شي تر دې چې د اختر د ورځې د سهار لمونځ يې نه وي کړی؛ ځکه چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د اختر شپه هلته تېره کړه او د سهار د لمانځه پورې له هغه ځايه نه دی خوځېدلی، او فرمايلي دي:

«خُذُوا عَلَيَّ مَنَاسِكَكُمْ».

«خپل مناسک او اعمال زما څخه واخلي»¹.

او په صحيح مسلم کې د عابشي رضي الله عنها څخه روايت دی هغه فرمايې: «سودې د مزدلفې په شپه له رسول صلی الله علیه وسلم څخه اجازه وغوښته چې د هغه څخه مخکې او د خلکو د راټولېدو دمخه لاړه شي، ځکه چې هغه يوه درنه بڼځه وه، نو هغه ورته اجازه ورکړه، نو د هغه د تگ څخه مخکې ولاړه او موږ يې نيولي وو تر هغه چې سهار شو، بيا د هغه د تگ سره لاړو»².

1 بخاري په کتاب الحج، باب من قدم ضعة أهله ليل، فيقفون بالمزدلفة، ويدعون، ويقدم إذا غاب القمر، شمېره (1680)، او مسلم په کتاب الحج، باب استحباب تقديم دفع الضعة من النساء وغيرهن من مزدلفة إلى منى في أواخر الليل قبل زحمة الناس، واستحباب المكث لغيرهم حتى يصلوا الصبح بمزدلفة، شمېره (1290)، د عائشة رضي الله عنها له حديث څخه نقل کړي دي.

2 بخاري په کتاب الحج، باب من قدم ضعة أهله ليل، فيقفون بالمزدلفة، ويدعون، ويقدم إذا غاب القمر، شمېره (1681)، او مسلم په کتاب الحج، باب استحباب تقديم دفع الضعة من النساء وغيرهن من مزدلفة إلى منى في أواخر الليل قبل زحمة الناس، واستحباب المكث لغيرهم حتى يصلوا الصبح

او په بل روایت کې راځي چې: "زما هيله وه چې زه هم د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه اجازه واخلم، څنگه چې سوده رضي الله عنها واخيسته، تر څو زه سهار لمونځ په مني کې وکړم او د خلکو د راتگ څخه مخکې جمره وولم".¹

خو ضعیف سړی چې د جمرې په وخت کې د خلکو له ازدحام نه شي زغمولی، هغه ته اجازه ده چې د سهار څخه مخکې، کله چې سپوږمۍ غایبه شي، لار شي او د خلکو څخه مخکې دې جمره وولي، او په صحیح مسلم کې د اسماء رضي الله عنها څخه روایت دی: "هغې به د سپوږمۍ غایب کېدو انتظار کاوه او له خپل خادم (خدمتگار) څخه به یې پوښتل: آیا سپوږمۍ غایبه شوه؟ نو کله به یې چې وویل: هو، نو هغې به ورته ویل: ما بوځه. هغه وایي: نو هغوی روان شول تر څو چې جمره یې وويشتله، بیا یې خپل کور کې د سهار (فجر) لمونځ وکړ، ما ورته وویل: ای! موږ په شپه کې جمره

بمزدفه، شمېره (1290)، د عائشة رضي الله عنها له حديث څخه نقل کړي دي.

¹ بخاري په کتاب الحج، باب من قدم ضعة أهله بليل، فيقفون بالمزدلفة، ويدعون، ويقدم إذا غاب القمر، شمېره (1679)، او مسلم په کتاب الحج، باب استحباب تقديم دفع الضعة من النساء وغيرهن من مزدلفة إلى منى في أواخر الليل قبل زحمة الناس، واستحباب المكث لغيرهم حتى يصلوا الصبح بمزدلفة، شمېره (1291)، د أسماء بنت أبي بكر رضي الله عنهما له حديث څخه نقل کړي دي.

وويشتله. هغي وويل: نه، بچيه! نبي كريم صلى الله عليه وسلم بنحو ته اجازه ورکړې ده¹.

څوک چې د هغو کمزورو خلکو له ډلې څخه وي چې د سهار له لمانځه مخکې له مزدلفې څخه د وتلو اجازه لري، نو هغه ته هم دا جواز لري چې د سهار له لمانځه مخکې له هغوی سره يو ځای ووځي؛ ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ابن عباس رضی الله عنهما د خپلې کورنۍ له کمزورو خلکو سره د شپې له مزدلفې څخه ليرلی و؛ که هغه کمزوری وي، نو هغه منی ته د رسېدو سره سم هغوی سره يو ځای جمره ويشتلی شي؛ ځکه چې هغه ازدحام او گڼه گونه نشي تحمل کولی، خو که هغه د خلکو گڼه گونه تحمل کولی شي، نو هغه بايد د جمره ويشتل تر لمر ختو پورې وځنډوي؛ د ابن عباس رضي الله عنهما د حديث پر بنسټ چې وايي:

بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُعْيِمَةَ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عَلَى حُمْرَاتٍ لَنَا مِنْ جَمْعٍ، فَجَعَلَ يُلَطِّخُ أَفْخَاذَنَا وَيَقُولُ: «أُبَيِّنِي لَا تَرْمُوا الْجَمْرَةَ، حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ».

رسول الله صلى الله عليه وسلم موږ د بني عبد المطلب ځوانان د يو شمېر (ضعيفانو) زموږ په کچرو -خرو- سپاره کړل،

1 ابو داود په کتاب المناسك، باب التعجيل من جمع، شمېره (1940)، او ترمذي په کتاب الحج، باب ما جاء في تقديم الضعفة من جمع بليل، شمېره (893)، او نسائي په کتاب مناسك الحج، باب النهي عن رمي جمرة العقبة قبل طلوع الشمس، شمېره (3064)، او ابن ماجه په کتاب المناسك، باب من تقدم من جمع إلى منى لرمي الجمار، شمېره (3025)، او ابن حبان په الصحيح (3869) کې، د ابن عباس رضي الله عنهما له حديث څخه نقل کړي دي.

هغه زموږ ورنونو باندې خفيفه ضربه وهله او فرمايل يې: "ای حلمي ماشومانو، تر هغه چې لمر راختلی نه وي جمره مه ولئ". پنځو واړو له خوا روايت شوی او د ترمذي او ابن حبان له خوا تاييد شوی¹.

خلاصه دا چې: د اختر په ورځ له مزدلفې څخه د وتلو او د جمره العقبة د ویشتلو طریقي په لاندې ډول دي:

لومړی: څوک چې قوي وي او کمزوری څوک ورسره نه وي، هغه باید د مزدلفې څخه ونه ځي ترڅو د سهار لمونځ يې نه وي ادا کړی، او تر هغه وخته پورې دې جمره نه ولي تر څو چې لمر راختلی نه وي؛ ځکه چې دا هغه څه دي چې رسول الله صلی الله عليه وسلم به ترسره کول، او فرمايل يې: «خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ».

ژباړه: «خپل مناسک او اعمال زما څخه واخلي»². او هېڅ څواکمن کس ته يې اجازه نه ده ورکړی چې له مزدلفې څخه د سهار لمونځ څخه مخکې ووځي، يا له لمر ختو مخکې دې جمره وولي.

1 مسلم په کتاب الحج، باب استحباب رمي جمره العقبة يوم النحر راکباً، وبيان قوله ﷺ: «لِتَأْخُذُوا مَنَاسِكَكُمْ»، شميره (1297)، د جابر رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړی.

2 ليکوال فضيلة الشيخ رحمه الله، په "فتاوى الحج" (دويم ټوک، مخ 272 او ورپسې) کې ويلي دي: "د هغه قوي کس لپاره چې کمزوري خلک ورسره وي، روا ده چې د سهار له لمانځه مخکې جمره عقبه وولي، ځکه چې په تبعيت (د بل چا په ملتيا) کې هغه څه ثابتېږي چې په استقلال (په ځانگړي توگه) نه ثابتېږي".

دويم: که څوک قوي وي خو کمزوري خلک ورسره وي، نو که وغواړي، د شپې په پای کې له دوی سره ولاړ شي، او کمزوری کس منی ته له رسېدو سره سم جمره ویشتلې شي، خو قوي کس باید تر لمر ختلو پورې دې جمره نه ولي، ځکه چې هغه هېڅ عذر نلري¹.

دریم: کمزوري سړي ته اجازه ده چې د شپې په وروستیو ساعاتو کې، کله چې سپوږمۍ غایبه شي، له مزدلفې څخه ولاړ شي او کله چې منی ته ورسېږي جمره دې وولي.

څوک چې د اختر په شپه مزدلفې ته ونه رسېږي مگر وروسته له سهار له ختلو څخه، او هلته د سهار لمونځ وکړي او له سهاره مخکې په عرفات کې ودرېدلی وي، نو د هغه حج صحیح دی؛ د عروه بن مضرس د حدیث پر بنسټ، کوم چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

«مَنْ شَهِدَ صَلَاتِنَا هَذِهِ -يعني الفجر-، وَوَقَفَ مَعَنَا حَتَّى نَدْفَعَ، وَقَدْ وَقَفَ بِعِرْفَةَ قَبْلَ ذَلِكَ لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَقَدْ أَتَمَّ حَجَّهُ وَقَضَى تَقَنَّهُ».

"څوک چې زموږ دا لمونځ -يعني د سهار لمونځ- ادا کړي، او زموږ سره تر هغه وخته پورې ولاړ وي چې موږ روان

¹ ابو داود په کتاب المناسک، باب من لم يدرك عرفة، شمېره (1950)، او ترمذي په کتاب الحج، باب ما جاء فيمن أدرك الإمام بجمع فقد أدرك الحج، شمېره (891)، او نسائي په کتاب مناسک الحج، باب فيمن لم يدرك صلاة الصبح مع الإمام بالمزدلفة، شمېره (3041)، او ابن ماجه په کتاب المناسک، باب من أتى عرفة، قبل الفجر، شمېره (3016)، والحاكم (634/1)، د عروه بن مضرس رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړي دي.

شو، او له هغه مخکې په شپه یا ورځ کې په عرفات کې ودرېدلی وي، نو هغه خپل حج بشپړ کړ او خپل فرض یې ادا کړل". دا حدیث پنځو وارو (اصحاب سنن) روایت کړی، ترمذي او حاکم صحیح بللي دي.¹

د دې حدیث ظاهري معنی دا ده چې هغه باندې دم (ذبح) نشته، ځکه چې هغه د مزدلفې د وقوف په وخت کې یوه برخه تېره کړه او په مشعر الحرام کې یې د الله تعالی ذکر وکړ او د سهار لمونځ یې ادا کړ، نو د هغه حج بشپړ شو، خو که هغه باندې دم اوښتی وی نو پیغمبر صلی الله علیه وسلم به دا خبره روښانه کړی وی، والله اعلم.

یوولسمه فایده: د جمراتو د ویشتلو په اړه:

۱- هغه تیرې چې هغې باندې ویشتل کېږي باید د نخود او بندق ترمنځ وي، نه پیرې غټې وي او نه پیرې کوچنۍ، تیرې له منی، مزدلفې یا نورو ځایونو څخه راټولېږي، د هرې ورځې لپاره په هماغه ورځ کې باید راټولې شي، دا ثابته نه ده چې رسول الله صلی الله علیه وسلم له مزدلفې څخه تیرې پورته کړې وي، او نه هم دا ثابته ده چې هغه صلی الله علیه وسلم د ټولو ورځو لپاره په یو وار باندې تیرې پورته کړې وي، او نه هم هغه صلی الله علیه وسلم خپل کوم صحابي ته امر کړی وي چې دا کار وکړي تر هغه ځایه چې زه پوهېږم.

¹ ابو داود په کتاب المناسک، باب الرجل یحج عن غیره، شمېره (1811)، او ابن ماجه په کتاب المناسک، باب الحج عن المیت، شمېره (2903)، د ابن عباس رضي الله عنهما له حدیث څخه نقل کړي دي.

۲- د ویشتلو پر مهال، واجب نه دی چې تیره باید په هماغه ولاړه ستنه ولگېږي؛ بلکې واجب دا دی چې په هماغه حوض کې وغورځول شي چېرې چې تیرې راتولېږي، که چېرې تیره ستنې باندې ولگېږي مگر په حوض کې ونه لوېږي، نو د هغه پرځای باید بله تیره وغورځوي، او که چېرې په حوض کې ولوېږي او هلته مستقر شي، نو دا کافي ده حتی که ستنې باندې هم ونه لږېږي.

۳- که چېرې هغه د جمراتو په ویشتلو کې یوه تیره هېره کړي او یوازې شپږ تیرې وولي او تر هغه وخته پورې یې په یاد نه وي چې خپل ځای ته ورسېږي، نو هغه باید بېرته لاړ شي او هغه تیره یې چې هېره کړې وه وغورځوي او په هغه باندې هېڅ گناه نشته، او که د لمر لوېدو وروسته یې په یاد شو، نو هغه باید بلې ورځې پورې وځنډوي، او کله چې لمر زوال وکړ، هغه تیره چې یې هېره کړې وه د هرڅه د مخه دې یې وغورځوي، بیا دې د حاضرې ورځې لپاره جمرات وولي.

دولسمه فایده: لومړی او دویم تحلل (د احرام څخه وتل):

کله چې حاجی د اختر په ورځ جمره العقبه وولي او خپل سر وڅړي یا یې لنډ کړي، نو په دې سره لومړی تحلل بشپړېږي، او د احرام ټول ممنوع شیان ورته جائز گرځي، لکه خوشبویي استعمالول، جامې اغوستل، د ویښتانو یا نوکانو پرې کول، او نور شیان، پرته له بنځو څخه، د هغه لپاره دا روا نه ده چې له خپلې میرمنې سره جماع وکړي یا هغې ته د شهوت په نظر وگوري تر هغه چې هغه د بیت الله طواف

وګړي او د صفا او مروه ترمنځ سعي وکړي، نو کله چې طواف وکړي او د صفا او مروه ترمنځ سعي وکړي، د احرام دويم تحليل بشپړېږي، او د احرام ټول ممنوعه شيان ورته روا کېږي، حتی ښځې هم، خو تر هغه چې د حرم په حدودو کې وي، نو هغه لپاره ښکار کول او د ونې يا شني کېلې پرې کول جواز نلري، نه د احرام لپاره بلکې د حرم د حرمت لپاره؛ ځکه چې د احرام څخه مخکې خلاص شوی دی.

ديارلسمه فايده: د جمرات ویشتلو لپاره وکیل - استازی- نیول:

څوک چې پخپله د جمرات ویشتلو توان لري، د خپل ځان لپاره وکیل نه شي ټاکلی، که د هغه حج فرضي وي يا نفلي؛ ځکه چې نفلي حج د هغه چا لپاره دی چې پیل کړی وي ترڅو یې بشپړ کړي. د هغه چا لپاره چې جمرات ویشتل ورته ستونزمن وي، لکه ناروغ، مشر او امیندواره ښځه او داسې نور، نو د دوی لپاره جائز ده چې د جمراتو ویشتلو لپاره ځانته وکیل وټاکي، که د هغه حج فرضي وي يا نفلي، که پخپله تیرې راتولي کړي او وکیل ته یې ورکړي او یا وکیل پخپله راتولي کړي وي، دا ټول جائز دي.

وکیل باید لومړی د خپل ځان لپاره جمرات وولي بیا دې د خپل موکل په استازیتوب جمرات وولي؛ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې وینا د عمومي معنی پر بنسټ:

«ابْدَأْ بِنَفْسِكَ».

"له خپل ځان څخه پیل وکړه"¹. او د هغه دا قول:
 «حُجَّ عَنْ نَفْسِكَ ، ثُمَّ حُجَّ عَنْ شُبْرُمَةَ».

"لومړی د ځان له خوا حج وکړه، بیا د شبرمه له خوا حج وکړه"².

دا د هغه لپاره جائز ده چې په یوه ځای کې د ځان لپاره او بیا د خپل موکل لپاره جمره ولي، نو هغه باید لومړی خپل ځان لپاره اووه تیږې و وولي، بیا د خپل موکل لپاره اووه تیږې وولي، او همداسې د دویم او دریم جمرات لپاره دې همداسې وکړي، لکه څنگه چې د جابر د روایت ظاهري معنی څرگندوي، هغه ویلي: "موږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره حج وکړ، او موږ د ماشومانو په استازیتوب تللیه وویله او د هغوی په استازیتوب مو جمرات وویشتل". احمد او ابن ماجه روایت کړي دي³. په ظاهره کې داسې ښکاري چې دوی دا په یو ځل باندې ترسره کول؛ ځکه چې که دوی د خپل ځان لپاره درې واړه جمرات پوره کول او بیا بېرته راتلل او له پیل څخه یې د کوچنیانو لپاره جمرات ویشتل، نو دا عمل به نقل شوی وی، والله اعلم.

1 مسلم په کتاب الزکاة، باب الابتداء في النفقة بالنفس ثم أهله، شمېره (997) کې نقل کړی.

2 احمد 269/22 (14370) [طبعة الرسالة]، او ابن ماجه په کتاب المناسک، باب الرمي عن الصبيان، شمېره (3038)، د جابر رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړي دي.

3 بخاري په کتاب الحج، باب الذبح قبل الحلق، شمېره (1722)، او مسلم په کتاب الحج، باب من حلق قبل النحر، أو نحر قبل الرمي، شمېره (1703)، د ابن عباس رضي الله عنهما له حديث څخه نقل کړي دي.

څوارلسمه فايده: د اختر د ورځې اعمال:
د اختر په ورځ، حاجي په ترتيب سره لاندې څلور اعمال
ترسره کوي:

لومړۍ: د عقبي جمره وېشتل.
دويم: که د هدي (حلالولو) لپاره څاروی ولري، نو هغه
حلالول.

درېم: د وېښتانو خريل يا لنډول.

څلورم: د کعبي طواف کول.

او د سعي په اړه، که حاجي د تمتع حج کوي، نو هغه بايد د
حج لپاره سعي وکړي، که هغه د قارن يا افراد حج کوي، که
هغه د طواف قدوم وروسته سعي کړي وي، نو د هغه لومړۍ
سعي د هغه لپاره کافي ده، که نه نو، هغه بايد د دې طواف
وروسته سعي وکړي، زما مطلب د حج طواف دی.

مشروع عمل دا دی چې دغه اعمال په همدې ترتيب ترسره
شي، که چيرې ځينې يې د ځينو نورو څخه مخکې ترسره
کړي، لکه د جمرې وېشتلو دمخه ذبح کول، يا د ذبح کولو
دمخه خريل، او يا د خريلو دمخه طواف کول، نو که هغه
ناپوهۍ يا هېرېدو له مخې ترسره کړي وي، نو په هغه باندې
هېڅ گناه نشته، خو که په قصدي او پوهې سره يې ترسره
کړي، نو د امام احمد د مکتب مشهور نظر له مخې هغه باندې
بيا هم هېڅ گناه نشته، ځکه چې بخاري د ابن عباس رضي الله
عنه څخه روايت کړی چې له رسول الله صلى الله عليه وسلم

څخه د هغه چا په اړه پوښتنه وشوه چې د ذبح کولو دمخه يې خړيل کړي وي او داسې نور، نو هغه وفرمايل:

«لَا حَرَجَ».

«هېڅ گناه نشته»¹.

او له هغه څخه دا هم روايت دی چې وايي:

كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسْأَلُ يَوْمَ النَّحْرِ بِمَنْى، فَيَقُولُ: «لَا حَرَجَ». فَسَأَلَهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: حَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أُذْبَحَ. قَالَ: «أَذْبَحْ وَلَا حَرَجَ». وَقَالَ: رَمَيْتُ بَعْدَمَا أُمْسَيْتُ. قَالَ: «لَا حَرَجَ».

له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه په مني کې د اختر په ورځ پوښتنه کېدله، نو هغه به فرمايل: "هېڅ گناه نشته". نو يو سړي ترې پوښتنه وکړه، او ويې ويل: ما له ذبح کولو دمخه سر و خړيه، هغه وفرمايل: "ذبح وکړه او هېڅ گناه نشته" او ويې وويل: "ما له ماينام وروسته جمره وويشتله". هغه وفرمايل: "هېڅ گناه نشته"².

له هغه څخه دا هم روايت شوی دی چې: له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه د ذبح کولو، خړيلو، جمرې وهلو، مخکې

1 بخاري په کتاب الحج، باب إذا رمى بعد ما أمسى، أو حلق قبل أن يذبح، ناسيا أو جاهلا، شمېره (1735)، او مسلم په کتاب الحج، باب من حلق قبل النحر، أو نحر قبل الرمي، شمېره (1703)، د ابن عباس رضي الله عنهما له حديث څخه نقل کړي دي.

2 بخاري په کتاب الحج، باب إذا رمى بعد ما أمسى أو حلق قبل أن يذبح، شمېره (1734)، او مسلم په کتاب الحج، باب من حلق قبل النحر أو نحر قبل الرمي، شمېره (1307)، ابن عباس رضي الله عنهما له حديث څخه نقل کړي دي.

کول او وروسته کولو په اړه پوښتنه وشوه، نو هغه صلی الله علیه وسلم وفرمایل:

«لَا حَرَجَ».

«هېڅ گناه نشته»¹.

وَسُئِلَ عَمَّنْ زَارَ -أَيُّ: طَافَ طَوَافَ الزَّيَّارَةِ- قَبْلَ أَنْ يَرْمِيَ أَوْ ذَبَحَ قَبْلَ أَنْ يَرْمِيَ، فَقَالَ: «لَا حَرَجَ»

له هغه صلی الله علیه وسلم څخه د هغه چا په اړه پوښتنه وشوه چې له جمرې ویشتلو دمخه یې د زیارت طواف کړی وي، یا یې له جمرې ویشتلو دمخه ذبحه کړی وي، هغه وفرمایل: "په دې کې هېڅ گناه نشته". بخاري روایت کړی².

د عبدالله بن عمرو په حدیث کې راغلي دي: په دې ورځ کې له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه د هغه څه په اړه چې مخکې یا وروسته ادا شوي وي، پوښتنه نه کېدله، مګر دا چې هغه صلی الله علیه وسلم به ټولو ته داسې ځواب ورکاوه: «أَفْعَلْ وَلَا حَرَجَ».

1 بخاري په کتاب الحج، باب الذبح قبل الحلق، شمېره (1722)، او مسلم په کتاب الحج، باب من حلق قبل النحر، أو نحر قبل الرمي، شمېره (1703)، د ابن عباس رضي الله عنهما له حدیث څخه نقل کړي دي.

2 بخاري په کتاب العلم، باب الفتيا وهو واقف على الدابة وغيرها، شمېره (83)، او مسلم په کتاب الحج، باب من حلق قبل النحر أو نحر قبل الرمي، شمېره (1306)، د ابن عمرو رضي الله عنهما له حدیث څخه یې نقل کړي دي.

"دا کار وکړه، او په دې کې هېڅ گناه نشته."¹

که قرباني د مکې د نزول (د حجاجو د راتگ) تر وخته وځنډول شي، نو هېڅ حرج نشته، خو قرباني د ايام التشریق څخه وروسته باید و نه ځنډول شي، که طواف او سعي د اختر په ورځ ترسره نه شي، نو هېڅ حرج نشته، خو د ذوالحجې له میاشت څخه وروسته باید و نه ځنډول شي، پرته له عذر لرونکي کسانو؛ لکه: دا چې بڼه د طواف کولو نه مخکې نفاسه شي، نو هغه کولی شي طواف تر هغه وخته پورې ځنډوي چې پاکه شي، که څه هم د ذوالحجې میاشتي نه وروسته هم وي، نو په دې صورت کې هغې باندې هېڅ گناه او فدیة نشته.

پنځلسمه فایده: د جمراتو د ویشتلو وخت، او د هغو ترمنځ ترتیب:

څرنګه چې یادونه وشوه چې د اختر په ورځ د جمرې ویشتلو وخت د هغو کسانو لپاره چې توان یې لري د لمر ختلو وروسته دی، او د هغو کسانو لپاره چې د خلکو د ازدحام توان نلري، د اختر په شپه د شپې له آخرې برخې څخه پیلېږي، د تشریق په ورځو کې د جمراتو ویشتلو وخت د لمر د زوال له وخت څخه پیلېږي، نو له زوال څخه مخکې د جمراتو ویشتلو نه ترسره کېږي؛ ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د

¹ مسلم په کتاب الحج، باب استحباب رمي جمرۃ العقبة يوم النحر راکباً، وبيان قوله ﷺ: «لَتَأْخُذُوا مَنَاسِكُكُمْ»، شمېره (1297)، د جابر رضي الله عنه له حديث څخه نقل کړی.

تشریق په ورځو کې جمرات ندي ویشتلې مگر وروسته له زوال څخه، او فرمایلي یې دي:

«خُذُوا عَلَيَّ مَنَاسِكَكُمْ».

«خپل عبادتونه او د حج اعمال زما څخه واخلي»¹.

د اختر په ورځ او له هغې څخه وروسته ورځو کې د جمراتو ویشتلو وخت تر لمر لوېدو پورې دوام لري، نو د شپې لخوا د جمراتو ویشتلو څخه باید ډډه وشي، خو ځینې علماء په دې باور دي چې که څوک د ورځې په اوږدو کې و نه شي کولی چې جمرات وولي، نو د شپې لخوا دې جمرات وولي، پرته له څوارلسمې شپې څخه، ځکه چې د منی ورځې د دیارلسمې ورځې د لمر لوېدو سره پای ته رسېږي، او لومړی نظر ډاډمن دی، نو پر دې اساس که د چا څخه یوه ورځ جمراتو ویشتل قضا شي، نو هغه دې باید په سبا باندې له زوال څخه وروسته لومړی قضا شوي جمرې و وولي، بیا دې د حاضرې ورځې جمرات وولي².

1 لیکوال فضیلة الشیخ رحمه الله، په (فتاوی الحج) کې ویلي دي: "د حاجی لپاره غوره ده چې د ورځې په اوږدو کې جمرات وولي، که هغه د گني گوني څخه ویره لري، نو په دې کې هېڅ ستونزه نشته چې د شپې لخوا دې و وولي، دا ځکه چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم د جمراتو ویشتلو د پیل لپاره وخت ټاکلی و ختمېدو ته یې وخت نه دی ټاکلی، نو دا په دې باندې دلالت کوي چې په دې برخه کې وسعت شته".

2 لیکوال فضیلة الشیخ رحمه الله، په [فتاوی الحج (جلد 2/ مخ 436 او وروسته)] کې ویلي دي: "دا په هغه صورت کې دی چې هغه په منی کې ځای ومومي، خو که ځای و نه مومي، نو د منی له حدودو څخه بهر د هغې په هره برخه کې د شپې تېرولو کې هېڅ گناه نشته، او د هغه استوگنځای باید د حاجیانو د استوگنځایونو سره وصل وي، ترڅو دوی یو متحد ملت وي،

د دریو جمراتو ترمنځ ترتیب واجب دی، سری باید په پیل کې لومړی جمره وولي، کوم چې د مسجد الخیف تر څنګ دی، بیا منځنۍ جمره ولي، بیا دې جمره العقبة و وولي، که څوک د جمره العقبة په ویشتلو باندې پیل وکړي، بیا منځنۍ جمره وولي، که هغه دا کار په پوهه او قصدي ډول کړی وي، نو هغه باید منځنۍ جمره او بیا جمره العقبة تکرار کړي، که هغه ناپوهی یا هېرېدو لمخې ترسره شوي وي، نو دا د هغه لپاره کافي ده او په هغه باندې هېڅ څه نشته.

شپاړسمه فایده: په منی کې شپه تېرول:

یوولسمه او دولسمه شپه په منی کې تېرول واجب دي، واجب دا دی چې د شپې ډېره برخه باید په منی کې تېره شي، که هغه د شپې له پیل څخه وي یا د شپې پای وي، نو که څوک د شپې په پیل کې مکې ته لاړ شي او بیا له نیمې شپې مخکې بېرته منی ته راشي، یا له نیمې شپې وروسته له منی څخه مکې ته لاړ شي، نو هغه باندې هېڅ گناه نشته؛ ځکه چې هغه واجب ادا کړی دی.

حاجي باید د منی حدودو ته پام وکړي ترڅو شپه له حدودو څخه بهر تېره نه کړي، او سرحد یې د ختیځ څخه د وادي مُحَسِّر، او لویديځ څخه جمره العقبة ده، دره او جمره د منی برخه نه دي. د منی شاوخوا غرونه چې مخونه یې د منی په لور دي، نو هلته د شپې تېرول جائز دي، نو حاجي باید پام

لکه څنګه چې موږ وایو که جومات له عبادت کوونکو څه ډک وي، نو دوی خپل لمونځونه په متصل صفونو کې کوي حتی که دوی له جومات څخه بهر وي، او په دې کې هغوی باندې هېڅ گناه نشته".

وکړي چې د وادي مُحَسِّر يا د جمرۃ العقبة شاته شپه تېره نه کړي؛ ځکه چې دا د منی له حدودو څخه بهر دی، که څوک هلته شپه تېره کړي دا هغه لپاره کافي نه ده..

اوولسمه فايده: د الوداع طواف:

مخکې يادونه وشوه چې د مکې څخه د وتلو په وخت کې د هر حج او عمره کوونکي لپاره د طواف الوداع ترسره کول واجب دی، پرته له حیض او نفاس لرونکو ښځو څخه، خو که چیرې دوی د مکې له ودانیو څخه د وتلو دمخه پاکې شي، نو دوی باندې طواف الوداع کول واجب دي، او که طواف الوداع ترسره کړي او مکې څخه ووځي او یوه ورځ یا ډېرې ورځې پاتې شي، نو هغه ته د طواف الوداع تکرارول اړین نه دی، حتی که د هغه استوګنځای مکې ته نږدې هم وي.

والله أعلم. وصلى الله وسلم على نبينا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين.

د ليکوال: محمد الصالح العثيمين له خوا ليکل شوی، د شعبان په اوومه، ۱۳۸۷ هجري کال. والحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات. تصحيح يې د پنجشنبې په سهار، د ۱۳۸۷ هجري کال د روژې د مياشتې په ۱۳مه، بشپړ شو. وصلى الله على محمد وعلى آله وصحبه أجمعين.

فهرست

2	د عمرې او حج ادا کوونکي لپاره لارښود
4	د سفر اداب
6	د ښځې سفر
9	د مسافر لمونځ
13	میقاتونه
16	د حج ډولونه
19	هغه محرم چې هغه باندې ذبح (لازمه ده
23	د عمرې طریقه
34	د حج طریقه